

ilahiyat akademi

Sayı: 17, 2023, ss. 23-56

Issue: 17, 2023, pp. 23-56

'Erkânâme 1' Adıyla Yayımlanan 'Tasavvuf Risâlesi' Adlı Eserde Kur'ân ve Hz. Muhammed Tasavvuru

The Qur'an and Muhammad's Conception in the Work Titled '*Tasavvuf Risâlesi*' (*The Sûfi Treatise*) Published under the Name 'Erkânâme 1'

Cenkşu Üçer

Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kalam ve İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı

Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University Faculty of Islamic Sciences, Department of Kalam and History of Islamic Sects, Ankara/Türkiye

cenksu.ucer@ybu.edu.tr | ORCID: 0000-0001-9874-2990 | ROR ID: 05ryemn72

Şule Sezer

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Graduate Student, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Social Sciences Institute, Ankara/Türkiye

sulesuleszr@gmail.com | ORCID: 0000-0003-4476-075X | ROR ID: 05rvemn72

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

4 Aralık 2022 4 December 2022

Kabul Tarihi Date Accepted

22 Haziran 2023 22 June 2023

Yayın Tarihi Date Published

23 Haziran 2023 23 June 2023

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır. This article has been scanned with Turnitin software. No plagiarism detected.

İntihal tespit edilmemiştir.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Cenkşu Üçer – Şule Sezer). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Cenkşu Üçer – Şule Sezer).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Üçer, Cenkşu – Sezer Şule. "'Erkânâme 1' Adıyla Yayımlanan 'Tasavvuf Risâlesi' Adlı Eserde Kur'ân ve Hz. Muhammed Tasavvuru". *İlahiyat Akademi* 17 (Haziran 2023), 23-56.

DOI: [10.52886/ilak.1214275](https://doi.org/10.52886/ilak.1214275)

Üçer, Cenkşu – Sezer Şule. "The Qur'an and Muhammad's Conception in the Work Titled '*Tasavvuf Risâlesi*' (*The Sûfi Treatise*) Published under the Name 'Erkânâme 1'". *Theological Academia* 17 (June 2023), 23-56. DOI: [10.52886/ilak.1214275](https://doi.org/10.52886/ilak.1214275)

Atıf/ Cite as

Özet

Bu çalışmada “*Erkânâme 1*” adıyla yayımlanan; asıl adı “*Tasavvuf Risâlesi*” olan eserde Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed tasavvuru incelenmiştir. 17. Yüzyılda yazıldığı ve Erdebil Sûfiyân Süreğine ait olduğu anlaşılan eserin, Bektâşî geleneğe ait olduğu çağrışımı uyandıran bir şekilde Erkânâme ismiyle yayımlandığı görülmektedir. Eserin farklı adla yayımlanması bazı hatalı değerlendirmelere yol açmıştır. Dolayısıyla sağlıklı değerlendirmeler için kavram ve eserlerin, hangi ekol/gelenek/ocak içerisinde kullanılıp kaleme alındığı gözetilmelidir. Bu durumun Alevî gelenek için de son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Alevî gelenek olarak adlandırılan yapı, geleneksel olarak büyük oranda ana ocak ve alt ocak merkezli ocak sistemine dayanmaktadır. Bu ocaklarda da farklı tasavvufî gelenek mensubiyeti söz konusudur. Bu iki olguya bağlı olarak ocaklar arasında âdâb ve erkân dâhil olmak üzere pek çok farklı anlayış ve uygulama bulunmaktadır. Erdebil Sufiyân/Kızılbaş Süreğine ait âdâb ve erkân kitaplarından birisinde Kur’ân ve Hz. Muhammed’le ilgili kabullerin tespiti, bu süreğin dinî-kültürel durumunun ortaya konulması bakımından önemlidir. Böylelikle bir eserin ya da kavramın mensup olduğu gelenek içerisinde değerlendirilmesinin yanı sıra Sûfiyân (Kızılbaş) Süreğinde Kur’ân ve Hz. Muhammed’le ilgili telakkilerin mahiyetinin ortaya konulması ve alana katkı sunulması amaçlanmıştır. Zira dünyada ve ülkemizde özellikle 1990’lı yıllardaki gelişmeler ve kimlik tartışmaları kapsamında Alevî geleneğin genel olarak iman esasları noktasındaki kabullerinin yanı sıra Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed (s.a.v.) kabulleri ve tasavvurları hakkında da gelenekte var olan hallerinin haricinde pek çok farklı görüşün ileri sürüldüğüne şahit olunmuştur. Alevî nitelemeli gelenekte de Kur’ân’ın mevcut nüshası kabul edilmekte; başta âyin-i cemler olmak üzere doğumdan cenazeye, sünnetten nikaha, nazardan kurt ağzı bağlamaya kadar dinî sosyo-kültürel pek çok erkân içi ve erkân dışı alanda Kur’ân sûreleri ya da ayetleri okunmaktadır. Alevî gelenekte, icra edilen cem erkânlarında yürütülen hizmetlerde de bir Kur’ân ayetinin okunmasına ilaveten erkânlardaki unsurlar ve uygulamalar başta olmak üzere ikrar/bey’at (el-Fetih 48/10), silsile (el-Fetih 48/10), musâhiplik (el-Enfâl, 8/72-75), dergâhlar ve cemevi (en-Nûr, 24/36) vb. unsurlar Kur’ân’la bağlantılı bir şekilde anlamlandırılıp delillendirilmektedir. Alevî gelenekte Kur’ân’ın özellikle âdâb ve erkân unsurları anlatılırken delil olarak kullanılması ve ayetlerin tasavvuf geleneğindeki genel tavra uygun bir şekilde işlenmesi *Tasavvuf Risâlesi*’nde de görülmektedir. Nitekim dört risaleden oluşan eserde tekrarlarla birlikte 20 ayete yer verilmiştir. Alevî gelenekte Hz. Muhammed ile ilgili yer alan anlayış ve kabullerin de - peygamberlik olgusundaki gibi- Müslüman dünyadaki ortak kabullerle aynı çerçevede olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Alevî nitelemeli geleneğe göre de “gül” ile remz edilen Hz. Muhammed, “Allah’ın habibi/Habîbullâh’tır, nebidir, Allah’ın elçisidir, en son kitabın kendisine indirildiği son peygamberdir ve peygamberlerin sultanıdır. Eserde “Hz. Resûl” ve “Resûlüllah” kelimelerinin de kullanıldığı Hz. Muhammed, Allah’ın Resûlü ve yaratılmışların en hayırlısı olarak kabul edilmiş; Hz. Muhammed’e salavât getirmeye özen gösterilmiş; konular açıklanırken Hz. Peygamber’e atfedilen 16 rivayete yer verilmiştir. Eserde yer verilen rivayetlerin daha çok tasavvuf geleneğinde kullanılan metinler olduğu görülmektedir. Bunun tasavvuf geleneğinde hadis kullanımıyla ilgili genel tavra mütenasip olduğu anlaşılmaktadır. Bu nokta dahi Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların tasavvuf geleneği ile birlikte ele alınması gerektiğini açıkça göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mezhep, Alevî Gelenek, Tasavvuf Risâlesi/Erkânâme 1, Kur’ân, Hz. Muhammed.

Abstract

This study examines the conception of the Qur'ân and the conception of Prophet Muhammad in a work originally titled "The Sūfî Treatise" but published as "Erkännâme 1". It is seen that the work, which is understood to be written in the 17th century and belongs to the Ardabil Sūfîyân Period, was published under the name "Erkännâme", which evokes the connotation of belonging to the Bektāshî tradition. The publication of the work under a different name has led to some erroneous evaluations. Therefore, to ensure accurate evaluations, it is crucial to consider the school, tradition and odjağ in which the concepts and works were used and written. It is understood that this situation is also extremely important for the Alawî tradition. Because the Alawî tradition is traditionally largely based on the main odjağ and sub-odjağ based odjağ system. There are different mystical traditions in these odjağs. Depending on these two phenomena, there are many different understandings and practices, including manner and etiquette, among the odjağs. Understanding the beliefs and practices regarding the Qur'an and Prophet Muhammad within the Ardabil Sūfîyân/Qizilbash tradition, specifically through one of their manner and etiquette books, is important in terms of revealing the religious and cultural status of this tradition. Thus, in addition to evaluating a work or concept within the tradition it belongs to, it is aimed to reveal the nature of the concepts related to the Qur'an and Prophet Muhammad in the Sūfîyân (Qizilbash) tradition and contribute to the field. Within the scope of developments and identity debates in the world and in our country, especially in the 1990s, the Alevi tradition's acceptance of the principles of faith in general, as well as the Qur'an and the Prophet, it has been witnessed that many different views have been put forward about the acceptances and imaginations of the Prophet Muhammad (pbuh), apart from the traditional ones. In the Alevi tradition, the current copy of the Qur'an is accepted; Surahs or verses of the Qur'an are read in many religious, socio-cultural areas from birth to funeral, from circumcision to marriage, especially in djem ceremonies. In the Alawîte tradition, the recitation of a Qur'anic verse during the djem ceremonies is accompanied by the interpretation and demonstration of various elements and practices, including those found in the arkāns, profess (al-Faḥ 48/10), silsila (al-Faḥ 48/10), musahiplik (al-Anfāl 8 /72-75), dervish lodges and djemevi (al-Nūr 24/36). These elements are interpreted and proved in connection with the Qur'an. As a matter of fact, in the work consisting of four treatises, 20 verses are included with repetitions. It is understood that the understanding and acceptances about Muhammad in the Alevi tradition are in the same frame as the common acceptances in the Muslim world. As a matter of fact, Muhammad, symbolized by the rose in the Alevi tradition, is God's precious, God's messenger, the last prophet to whom the last book was sent down, and he is the sultan of the prophets. The Prophet Muhammad, referred to as "Hz. Rasūl" and "Rasūlullah" in the text, is acknowledged as the Messenger of Allah and the best of creations. Special care is taken to send blessings (salawāt) upon Prophet Muhammad. Furthermore, while explaining the subjects, 16 narrations attributed to the Prophet. These narrations are mostly derived from texts used in the Sufi tradition which aligns with the general attitude regarding the use of hadith in the Sūfî tradition. Even this point clearly shows that the odjağs and groups associated with the Alevi tradition should be considered in conjunction with the Sufi tradition.

Keywords: Sect, Alawî Tradition, Treatise of Sūfism/Erkännâme 1, Qur'ân, The Prophet Muhammad.

Giriş

Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplar, dünyada ve ülkemizde görülen gelişmeler bağlamında yakın zamanlarda en çok tartışılan gündem konularından biri olmuştur. Farklı ocak ve gruplardan müteşekkil yapı için Alevî nitelemesinin ya da isimlendirilmesinin yaygın olarak kullanılması son zamanlara ait bir durumdur. Alevî nitelemesi ile isimlendirilen yapı, geçmişte her biri mensup olduğu ocakla anılan topluluklar¹ ile ülkedeki göç ve şehirleşme olgusuna bağlı olarak söz konusu topluluk mensuplarının şehirde Cem Vakfı, Hacı Bektaş Kültür Dernekleri, Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleri vb. farklı anlayışların etrafında kurdukları örgütlü birliklerinden müteşekkil gruplardan² oluşmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllardaki gelişmeler ve kimlik tartışmaları kapsamında Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplar hakkında ulusal ve uluslararası boyutta dinî, siyasi, kültürel, bürokratik vb. farklı alanlarda değişik tartışmalar ve çalışmalar yürütülmüştür. Bu tartışma ve çalışmaların Alevî geleneğin dinî statüsü (din mi, mezhep mi, tarikat mı?); iman esasları ve ibadet hayatıyla ilgili kabul ve uygulamaları; yürüttükleri âdâp ve erkân; musâhiblik, düşkünlük, dedelik, tekke, dergâh ve cemevi gibi kurumları ve bugünkü durumları vb. çok farklı alanlarda olduğu görülmektedir. Yukarıda işaret edilen farklı ocak yapılanmaları ve örgütlenmelerine ilaveten hemen hemen bütün tartışma konularına ilgili disiplinlerin metodik prensiplerini dikkate almayan, oldukça kişisel ve çoğu zaman da ideolojik kişisel yaklaşımların ortaya konulması³ konu ve olayları karmaşık hale getirmiştir.

Bu süreçte Alevî geleneğin genel olarak iman esasları noktasındakilerle birlikte Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed kabulleri ile ilgili olarak da geleneğe var olan hallerinin haricinde pek çok farklı görüşün ileri sürüldüğüne şahit olunmuştur. Söz konusu süreçlere bağlı gelişmeler çerçevesinde ileri sürülen bazı iddiaların sağlıklı bir biçimde değerlendirilebilmesinin, geleneğe var olan yerleşik temel kabullerin dikkate alınarak mümkün olacağı şüphesizdir. Dolayısıyla "geleneğe ait âdâb ve erkâna dair ana eserler, geleneğin ana zihniyetini gösteren

¹ Günümüzde kendileri için genellikle Alevî ismi kullanılan topluluklar geleneksel olarak Baba Mansur, Dede Garkın, Hacı Bektaş, Hasan Dede, Keçeci Baba, Şücaaddin Veli, Tahtacı gibi ocak isimleriyle anılmışlardır. Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlar'da Alevî Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları* (İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995); Ali Yaman, *Alevilikte Dedeler Ocaklar* (İstanbul: Ufuk Matbaacılık, 1998); Hamza Aksüt, *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2009); Mehmet Ersal, *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-* (Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016); Bülent Akın, "Alevilikte Ocak: Kavramsal Çerçeveye ve Tarihî Arka Plana Yeni Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 17/2 (2017), 244-256.

² Ayhan Yalçınkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar* (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996), 6-10; H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Alevî Örgütlerinin Tarihsel Süreci* (Ankara: İtalik Yayınları, 2001), 58-60; Burak Gümüş, "Alevî Hareketleri ve Değişen Alevilik Üzerine", *Alevîlik*, haz. İsmail Engin/Havva Engin (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), 507-529; Haydar Gölbaşı, *Alevî-Bektaşî Örgütlenmeleri (Sosyolojik Bir İnceleme)* (İstanbul: Alev Yayınları, 2007), 140; Cenksu Üçer, *Alevilikte Musâhiblik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2015), 194-209.

³ Cenksu Üçer, *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 12-17.

değiş/nefesler ve özellikle geleneksel yapıyı inceleyen akademik çalışmaların bu noktada göz önünde bulundurulması gerektiği aşikardır.⁴ Bu kapsamda çalışmada Türkiye Diyanet Vakfı’nın “Anadolu Halk Klasikleri” adıyla planladığı yayın serisinin bir kategorisi olarak yayıma hazırladığı Alevî-Bektâşî Klasikleri serisi içinde “*Erkânâme 1*” adıyla yayımlanan; ancak asıl adı “*Tasavvuf Risâlesi*” olan eser ele alınmış, eserde var olan Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed tasavvuru incelenmiştir. Çalışmada Erdebil Sûfiyân Süreği geleneğine ait bir eserde Kur’ân ve Hz. Peygamber tasavvurunun ortaya konularak son zamanlarda daha çok Alevî şeklinde isimlendirilen geleneğin/yapının önemli bir damarı olan Sûfiyân (Kızılbaş) süreğinde⁵ bu kapsamdaki telakkilerin mahiyetinin ortaya konulması ve işaret edilen tartışmalara gelenekteki durumun incelenerek bir nebze katkı sunulması amaçlanmaktadır. Bu itibarla çalışmada günümüzde Alevîlik şemsiye kavramı içinde konumlandırılan ve Osmanlı-Safevî siyasi mücadelesi dolayısıyla yaklaşık beş yüz yıldır daima gündemde olan bir gelenek olarak Erdebil Sufiyân/Kızılbaş Süreğine ait âdâb ve erkân kitaplarından birisinde Kur’ân ve Hz. Peygamber’le ilgili kabullerin tespit edilmesinin, bu süreğin dinî-kültürel kabullerinin ortaya konulması bakımından da önemli olduğu değerlendirilmektedir.

1. Yazılı Kaynakların Geleneğe Uygun Bir Şekilde Ele Alınmasının Gerekliliği

Asıl adı “*Tasavvuf Risâlesi*” olan bir eserin “*Erkânâme*” adıyla yayımlanması dolayısıyla bu mesele hakkında bir değerlendirme yapmak; bu bağlamda öncelikle Alevî gelenele ilgili çalışmalarda ocak sisteminin dikkate alınmasının ve her ocak ya da geleneğin kendi sistematiği içerisinde ele alınmasının gereğine değinmekte fayda vardır.

⁴ Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 17-40.

⁵ Aslında Alevî kelimesinin Anadolu topraklarında kullanılmasında, 1850’li yıllarda Osmanlı’nın siyasi ve sosyokültürel ortamında Kızılbaş süreğine bağlı topluluklarla ilgili olarak geliştirilen ve bir nevi Osmanlı-Safevî mücadelesinden tevarüs edilen sosyal problemlere çözüm arayan yaklaşımlar sonucunda, söz konusu grupların geleneksel isimlendirilmesinin dışında yeni bir isimle adlandırılması olgusu söz konusudur. Söz konusu sosyal sorunun çözümünün Bektaşîlik ocağı ve tekkesini de işin içerisine katarak yürütülmesi niyeti gözden kaçmamaktadır. Günümüzde Alevîlik-Bektaşîlik, Alevîlik/Bektaşîlik, Alevîlik ve Bektaşîlik vb. kullanımların bu olguyla bağlantılı olduğu değerlendirilmektedir. Bu terkiplerdeki Alevîlik nitelemesinin ise daha çok Kızılbaş sürekli toplulukları ifade ettiği dikkat çekmektedir. İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin (İstanbul: Cem Yayınları, 1994), 53; Hasan Onat, “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, *İslâmiyât* 7/3 (2003), 124; Ömer Faruk Teber, “Osmanlı Belgelerinde Alevîlik İçin Kullanılan Dini - Siyasi Tanımlamalar”, *Anadolu’da Alevîliğin Dinî ve Bugünü*, ed. Halil İbrahim Bulut (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010), 71; Üçer, *Musâhiblik*, 35-36.

1.1. Ocak Sistemi

Alevî gelenek ya da geleneğe mensup ocak ve gruplar ile ilgili olarak yürütülecek bütün çalışmalarda sağlıklı sonuçlar elde etmek için ocak sisteminin dikkate alınmasının gereği hakkında bu konuyu ele alan bir çalışmanın verilerini paylaşmak yerinde olacaktır:⁶ “Bugün itibariyle daha çok Alevî ismiyle nitelenen gelenek, aslında her biri ayrı topluluklardan müteşekkil bir yapıdır.⁷ Dolayısıyla söz konusu gelenek, sosyal yapı bağlamında aslında geleneksel olarak ocak sistemine dayanmaktadır.⁸ Bu ocakların neredeyse tamamı kendi ocağının evliyası kabul edilen kişilerin isimleri veya sıfatları üzerinden isimlendirilmiştir. Nitekim Anadolu’da yaygın olarak varlığı devam eden Ağuçan, Baba Mansur, Hacı Bektaş, Hacım Sultan (Kolu Açık), Dede Garkın, Hasan Dede, Keçeci Baba, Hıdır Abdal Sultan, Hubyar Sultan, Şücaaddin Veli vb. örnekler bu hususu açıkça ortaya koymaktadır.”⁹ Alevî nitelemesi ile adlandırılan ocak ve grupların geleneksel kurumsal yapılanması olan tekke yapılanmasının yine ocak sistemine dayanması; ilaveten Alevî geleneğe mensup ocakların tekkelerinin de aynı mantıkla daha çok ocağının evliyası esaslı isimlendirilmiş olması mutlaka dikkatlere sunulmalıdır.¹⁰

Zikredilen her bir ocak farklı silsilelere sahiptir. Söz konusu ocaklar silsilelerini On iki İmam’dan biri -ki genelde ve çoğunlukla bu silsileler dördüncü imam Zeyne’l-âbidîn ile sekizinci imam İmam Rıza arasındaki imamlardan biri iledir.- kanalıyla Hz. Ali’ye dayandırırılar. Söz gelimi Muhammed Bakır’a Seyyid Hacı Ali Türabî Ocağı,¹¹ Musa Kâzım’a Hacı Bektâş Velî, Şah Kalender Velî ve

⁶ Cenkso Üçer, “Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 12/2 (2019), 353-402.

⁷ Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 75-91.

⁸ Alevî şeklinde nitelendirilen geleneğe mensup ocak ve gruplar arasında ocak terimi ve sistemi, âdâb ve erkânı yürüten, Ehl-i Beyt soyundan geldiğine inanılan (seyyid) ve keramet sahibi oldukları kabul edilen dedelerin ailelerini ve bu aileler çevresinde oluşan organizasyonları ifade etmektedir. Nitekim Alevî gelenek mensupları arasında her dede ve tâlib bir ocağa mensuptur. Geleneksel Alevîliğin temel kurumu “dede ocağı”dır ve hangi ülkede yaşarsa yaşasın, etnik kökeni ne olursa olsun her Alevî gelenek mensubunun bağlı olduğu bir “dede ocağı” vardır. Dolayısıyla “mürşid, pîr, rehber ocakları”ndan oluşan bu ‘dede ocak’ yapılanmasının tâlibleriyle birlikte ele alınması gerekmektedir. Ali Yaman, “Alevîlerde Dedelik ve Dede Ocakları”, *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, ed. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), 180; Aksüt, *Aleviler*, 9; Üçer, “Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi,” 362-363.

⁹ Cenkso Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 180-201; Yaman, “Alevîlerde Dedelik ve Dede Ocakları”, 182-183.

¹⁰ Bu noktada örnek olarak Hacı Bektâş Dergâhu, Abdal Musa Sultan ve Elmalı Tekkesi, Demir Baba Tekkesi, Geyikli Baba Zâviyesi/Tekkesi, Gül Baba Tekkesi, Hasan Dede Dergâhu, Hıdır Abdal Ocağı Zâviyesi/Tekkesi, Hubyar Tekkesi, Karacaahmet Sultan Dergâhu, Keçeci Baba Tekkesi, Piri Baba Tekkesi, Seyyid Ali (Kızıl Deli) Sultan Dergâhu, Seyyid Battal Gazi ve Seyyidgazi Tekkesi, Sultan Şüca’eddin Veli Dergâhu, Şahkulu Sultan Dergâhu gibi tekke ve dergâhlar zikredilebilir. Üçer, “Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, 382-383. Anadolu ve Balkanlar’daki söz konusu tekke, zâviye ve dergâhlar için bk. Baki Öz, *Dünyada ve Türkiye’de Alevî-Bektaşî Dergâhları* (İstanbul: Can Yayınları, 2001), 13- 330; Eraslan Doğanay, *Anadolu’da Yaşayan Dergâhlar* (İstanbul: Can Yayınları, 2000), 47-142.

¹¹ Alemdar Yalçın - Hacı Yılmaz, “Bir Ocağın Tarihi: Seyyid Hacı Ali Türabî Ocağı’na Ait Yeni Bilgiler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 26 (2003), 85.

Keçeci Baba ocakları,¹² Muhammed Takî’ye Sarı Saltuk Ocağı,¹³ İmam Rıza’ya Şücaeddin Velî Ocağı¹⁴ silsilesini dayandırmaktadır. Ayrıca her bir ocak farklı tasavvufî geleneğe mensuptur. Meselâ “Tokat bölgesinde Hubyar ocağına bağlı olanların ‘*abdâl*’; Keçeci Baba ocağı mensuplarının ‘*ahî*’, aslında Bektâşî geleneğe mensup olan Cer Tarikatı mensuplarının ‘*melâmî*’, yine kendilerini Bektâşî gelenek içinde konumlandıran Nefes Evlatları’nın ‘*üveysî*’ geleneğiyle irtibatlandırıldığı bilinmektedir. Bu durum ise ocaklar arasında farklı tasavvufî gelenek mensubiyetinin varlığını açıkça ortaya koymaktadır.”¹⁵

“Alevî niteliteli geleneğe mensup ocak ve gruplar içinde geleneğe hüviyetini kazandıran ana unsurlarda bazı farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu bu farklılıklarda hem ocak hem silsile hem de tasavvufî gelenek farklılığının temel neden olduğu görülmektedir. Söz gelimi Hakk, Muhammed, Ali kabulü, seyr-ü sulûkun dayandığı dört kapı kırk makam anlayışları, icra edilen âdâb ve erkân, ilgili âdâb ve erkânı ele alıp anlatan eserler, erkân içinde icra edilen cemler, semahlar, cem ve semahlarda okunan deyiş/nefesler, musâhiplik gibi sosyal dayanışmayı ihtiva eden toplumsal kurumlar, bütün bunlar ve benzerleri konu ve olguların kavramsallaştırılması, anlamlandırılması ve uygulamasında hemen hemen bütün alanlarda gelenek mensupları arasında görülen farklılıklar, işaret edilen farklı ocak, silsile ve tasavvufî gelenek mensubiyetinin bir sonucudur.”¹⁶ Bunun geleneğe de “Yol bir, sürekin bin birdir.” ifadesiyle dile getirildiği bilinmektedir.

“Ocak sisteminin hem geleneksel Alevîlik hem şehirleşme olgusuna bağlı olarak anlayış birlikteliği çerçevesinde şekillenen vakıf ve dernek merkezli örgütlenmelerin¹⁷ neticesinde ortaya çıkan gruplarla ilgili çalışmalar açısından dikkate alınması gereken son derece önemli bir olgu olduğunda şüphe yoktur. Nitekim şehirleşme olgusu kapsamında görülen örgütlenme, başlangıçta yine ocak merkezli bir çerçevede ortaya çıkmıştır. Ayrıca şehir merkezli örgütlenme olgusuyla ortaya çıkan gruplara mensup olan kişiler, geleneksel yapının hâlâ ocak sistemine dayanması nedeniyle bu gerçeklikle iç içe yaşamaktadır. Dolayısıyla

¹² Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik* (Ankara: Andıç Yayınları, 1998), 1/28-32; Fahri Maden, “Keçeci Baba Ocağı”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 71 (2014), 151; Ersal, *Alevîlik Kavramları ve Ocak Sistemi*, 114.

¹³ Veli Saltık, “Sarı Saltuk ve Saltuklular”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 34 (2005), 13.

¹⁴ Hacı Yılmaz, “Sultân Şücaeddin Velî Zâviyesi ve Vakfına Ait Yeni Belgelere Bir Bakış”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 37 (2005), 8-12; Mehmet Demirtaş, *Horasan’dan Balkanlara Şücaeddin Veli Ocağı ve Erkânı* (2015), 25.

¹⁵ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 63-64. Konu hakkında daha detay bilgi için bk. Üçer, “Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, 370-372, 382-385.

¹⁶ Üçer, “Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, 390. Ocak farklılığının işaret edilen ana konularda farklı anlayış ve uygulamalara etkisinin detayları açısından bk. Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 215-414.

¹⁷ Yalçınkaya, *Alevîlikte Toplumsal Kurumlar*, 6-10; Şahhüseyinoğlu, *Alevî Örgütlerinin Tarihsel Süreci*, 58-60; Gümüş, “Alevî Hareketleri”, 507-529; Üçer, *Alevîlikte Musâhiblik*, 194-209.

Alevî gelenek ve mensupları hakkında yapılacak her türlü çalışmada sağlıklı sonuçlar elde etmek için ocak sisteminin dikkate alınması oldukça önemlidir.”¹⁸

1.2. Alevî Geleneğe Mensup Ocakların Adâb ve Erkânını Ele Alan Eserleri İncelerken ve Bunları İsimlendirirken Ocak Sistemini ve Geleneğin Kendi Sistematiğinin Dikkate Alınmasının Önemi

Gerek mezhebî gerek meşrebî her gelenekte olduğu üzere Alevî nitelmesi ile adlandırılan geleneğe mensup ocak ve gruplar da özellikle temel hususiyetleri olan tasavvuf merkezli dinî düşünce ve uygulamalarını ele alan bir edebiyat oluşturmuştur. Alevî geleneğe mensup ocaklar ve grupların temel eserleri olarak görülen eserler kapsamında bir değerlendirme yapıldığında bunların tasavvuf düşüncesi ve hayatı çerçevesinde kaleme alınan eserler oldukları görülmektedir. Zira “Menâkıbnâmeler veya Velâyetnâmeler veli/evliyâullah olarak kabul edilen bir kişinin yaşadığı çevre ve kerâmetlerini işlerken; Makâlât, Buyruklar (birbirinden farklı olan bu nüshaların orijinal isimleri Risâle vb.dir.) ve Erkânnâmeler gibi eserler ise genellikle tasavvuf ve tarikat hayatında yerine getirilmesi gereken âdâb ve erkânı ele almaktadır.”¹⁹

Bektâşisi, Hubyarlısı, Keçeci Babalısı, Erdebil Sufiyân süreği mensubu/Kızılbaşı vb. farklı tasavvufî neşvelere sahip olan süreklilerin şemsiye kavramı olarak kullanılan Alevî geleneğin edebiyatı denildiğinde, önemli ölçüde Makâlât, Erkânnâme ve Buyruk olarak adlandırılan eserler başta olmak üzere Fütüvvetnâmeler, Menâkıbnâmeler, Vilâyetnâmeler ile Câvidânnâme, Fazîletnâme, Hüsniye, Hutbetü'l-Beyân, Kumru (Kenzu'l-Mesâib) ve Kitab-ı Cebbâr Kulu gibi eserler ile cönkler ve deyişler/nefeslerden müteşekkil eserler akla gelmektedir. Bunlar her ne kadar yazıya aktarılmış olsa da önemli bir kısmı; temelleri sözlü kültüre²⁰ dayanması nedeniyle şifahî bir nitelik taşımaktadır.²¹

¹⁸ Üçer, “Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, 390-391.

¹⁹ Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektaşilik Yazıları, Alevîliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safi (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006)*, 31. Orijinal adları Menâkıbnâme, Velâyetname, Risâle vb. olmasına rağmen Buyruk ismiyle anılan eserlerin birer tasavvuf kitabı ya da daha doğru bir ifadeyle âdâb ve erkân kitapları oldukları hakkında bk. Doğan Kaplan, “Alevîliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine”, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevîlik Sempozyumu -I-*, 28-30 Ekim 2005 (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2005), 245-246.

²⁰ Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 89-90; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 12. Sözlü kültür ile yazılı kültür hakkında bk. Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözlünün Teknolojileşmesi*, çev. Sema Postacıoğlu Banon (İstanbul: Metis Yayınları, 1995).

²¹ Harun Yıldız, “Anadolu Alevîliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 30 (2004), 325-326. Alevî gelenekte sözlü kültürü belirleyen ve onun kalıcılığını sağlayan önemli bir yazılı kültürün de bulunduğu; dolayısıyla Alevî geleneği sadece sözlü kültür paradigması üzerinden anla(t)maya çalışmanın sakıncalı bir durum olduğu hakkında bk. Sönmez Kutlu - Nizamettin Parlak, “Önsöz ve Mukaddime”, *Makâlât Şeyh Safi Buyruğu* (Şeyh Safiyeddin Erdebîli), haz. Sönmez Kutlu - Nizamettin Parlak (İstanbul: Horasan Yayınları, 2008), 10-11.

Bununla birlikte “Alevî gelenek içerisinde gerek klasik gerek geleneksel gerek güncel telakkîler çerçevesinde kaleme alınan eserlerde, her ocak ve gruba ait eserin ocak ve grubun kendi mensubiyetini yansıtan bir özelliğe, kendilerine has bir tını veya renge sahip olacağı göz ardı edilmemelidir.”²² “Yol bir sürekin bin bir” ilkesinin daima dile getirildiği gelenekte iman esaslarından ibadet hayatına, âdâb ve erkândan sosyal içerikli kurumlara varıncaya kadar anlayış ve uygulamalarda görülen farklılıklar ve bunların gerek klasik gerek güncel eserlere yansımalarına dair mevcut durum işaret edilen bu noktayı teyit etmektedir.

2. *Erkânâme 1* Adıyla Yayımlanan Ancak Asıl Adı *Tasavvuf Risâlesi* Olan Eser

Eseri yayıma hazırlayan Kaplan tarafından verilen bilgilere göre “Erkânâme 1 adıyla yayımlanan; ancak asıl adı *Tasavvuf Risâlesi* olan eser, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi no: 24’te kayıtlı bulunmaktadır. Eser Fuat Köprülü’den alınmıştır. Bu yazma eser 58 varaktır. Söz konusu nüsha aharlı beyaz kâğıda yazılmıştır. Dört risâleden oluşan eser bir varakta 13 satırla yazılmıştır. Eserde harekeli nesih bir yazı kullanılmıştır. Yazmanın müellifi hakkında herhangi bir bilgiye sahip bulunulmamaktadır. Ancak eserin “Tarikata Girme Usulü” kısmında Safevî şeceresine dua edilirken Şah Ali Abbas’ın ilgili şecerenin son halkasında yer aldığı görülmektedir. Şah Ali Abbas 1667 yılında ölmüş olduğuna göre eserin 17.yy.da yazılmış olabileceği düşünülmektedir.”²³

Birinci risâle, 1b ve 12 b varakları arasındaki isimsiz risâledir. Bu bölüm besmele, hamdele, salvele ve Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye vasiyeti ile başlamaktadır. Şeyh Safi ve Şeyh Sadrettin’in taliplik edebi hakkında sorulu ve cevaplı konuşmaları ile devam etmektedir.

İkinci risâle, 13a-19a arasındaki isimsiz risâledir. Bu bölüm de besmele, hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Tarikat ehlini bilgilendirmek için mürşid-i kâmile sorulan sorular ve cevaplarını içermektedir.

Üçüncü risâle, yazmanın en hacimli risâlesidir ve 21b - 44b arasında yer almaktadır. Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye son vasiyeti, tarikata girme usûlü, bir talibin mürebbisine nasıl hizmet edeceği, nefis mertebeleri, taliplerin Ehl-i beyti tanımaları, talibin bilmesi gereken konular, tarikat içindeki yirmi sekiz soru, on iki mana, Safevî şeceresi, tarikat ikrarının önemi, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat konuları yer almaktadır.

²² Ali Yaman’ın “Değişik bölgelerde bulunan ocakların dinsel törenlerdeki uygulamalarında biçimsel farklılıklar bulunmaktadır.” tespiti bu hususa işaret etmektedir. Yaman, “Alevîlerde Dedelik ve Dede Ocakları”, 182; Cenksu Üçer, “Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine”, *Uluslararası Alevî-Bektâşî Klasikleri Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi, 8-9 Kasım 2014* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016), 393-396; a.mlf. “Ocak Farklılıklarının Dikkate Alınması”, 386-389.

²³ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme I)*, haz. Doğan Kaplan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 15.

Dördüncü risâle, 44 b-58b arasında yer alan Şeyh Safî Menâkıbı isimli risâledir. Bu bölümde tac konusu ve İmam Cafer-i Sadık'ın Hz. Ali'yle konuşması yer almaktadır. Eserin son kısmında Hatayî nefesleri bulunmaktadır.²⁴

3. Tasavvuf Risâlesi Adlı Eserde Kur'ân

Bilindiği üzere gerek İslâm dünyasında geçmişten günümüze var olan bütün mezhep, meşrep, ekol, grup vb. dinî yapılarda gerek bireyler olarak bütün Müslümanlar nezdinde Kur'ân-ı Kerîm vahyin son halkası ve son ilahî kitap olarak kabul edilir. Haliyle bu olgu Alevî geleneğe mensup bütün ocaklar ve bu ocakların mensupları bireyler için de iman esası olarak ana kabullerden biridir. Bu durumu gerek âdâb ve erkânı anlatan eserler²⁵ gerek deyiş/nefesler²⁶ gerekse gelenek mensuplarınca geleneğe dair yazılan eserler açıkça ortaya koymaktadır. Kur'ân, Alevî geleneğe göre de dört ilahî kitabın sonuncusudur.²⁷ Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla Hz. Muhammed'e (sav) vahiy yoluyla indirilmiştir ve kutsaldır.²⁸ Kura'n Hz. Peygamber'in (sav) bir mucizesidir.²⁹ Erdebil Sûfiyan Süreğine ait bir eser olan Tasavvuf Risâlesi adlı bu eser de bunu açıkça teyit etmektedir.

Alevî gelenek kitaplara ve Kur'ân'a imanı, iman esaslarından ve yolun gereklerinden sayarken; kitaplara ve Kur'ân'a inanmamayı da küfür kapsamında görmektedir.³⁰

Alevî nitelemeli geleneğe mensup ocak ve gruplara mensup bazı kişiler içinde "Kur'ân'ın korunmuşluğu ya da tahrifi ile ilgili farklı yaklaşımlar sergilenip"³¹

²⁴ Doğan Kaplan, "Giriş", *Erkânâme I*, haz. Doğan Kaplan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 13-15.

²⁵ Nitekim Buyruk ismiyle yayımlanan bir eserde şu ifadelere yer verilmiştir: "İman şuna derler ki, Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla Hakk Celle ve Alâ Hazretleri'nin indinden Sultân-ı Enbiyâ Efendimiz'e getirdiği Hazret-i Kur'ân içinde her ne emir olundu ise ona iman etmek... İşte iman budur." *İmam Cafer Buyruğu*, haz. Adil Ali Atalay (İstanbul: Can Yayınları, 1998), 12. Gelenekte Hacı Bektaş Velî'ye atfedilen *Makâlât* adlı eserde Kur'ân tasavvuru hakkında bk. Cenksu Üçer - Esra Çaykara, "Hacı Bektaş Velî'ye Atfedilen Makâlât Adlı Eserde Kur'ân ve Hz. Peygamber Tasavvuru", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı* (2021), 425-433.

²⁶ Gerçi Hatâyî'yem günahım çoktur / Kalbimde benlikten bir eser yoktur / İncil, Tevrat, Zebur dört kitap haktır /Lezzet-i âyâtı Furkan'dan aldım. Nejat Birdoğan, *Şah İsmail Hatai, Yaşamı ve Yapıtları* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001), 79.

²⁷ Hasan Gülşan, *Anadolu Alevi Müslümanlığı (Paylaşımçı Yargılayıcı Ahlakçı)* (İstanbul: Can Yayınları, 2001), 13; Rıza Algül, *Geçmiş ve Gelecek Gözüyle Alevilik "İnsandan Başka İnsandır"* (İstanbul: Can Yayınları, 1999), 79; Ali Ağa Varlık, *İslâmiyetin Özü ve Alevilik-Bektaşilik* (İstanbul: Can Yayınları, 2000), 40; Cemal Şener, *Alevilik Nedir Şaha Doğru Giden Kervan* (İstanbul: Ant Yayınları, 2000), 97-98.

²⁸ Kur'ân'ın en kutsal kitap olduğu hakkında bk. Mehmet Dişkaran, *İnançta Devrim (Evrensel Çağrı)* (İstanbul: Can Yayınları, 1996), 132.

²⁹ Ali Kirazlı, *Ben Bir Aleviyim* (Çorum: Aşura Yayınları, 1994), 11-29. Bu konuda genel bilgi ve değerlendirmeler için bk. Ahmet Yıldırım, "Alevî-Bektaşilerin Dinin Temel Kaynaklarından Kur'ân ve Sünnete Bakışı", *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I*, ed. Sempozyum Düzenleme Kurulu, (Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Kasım 2005), 288.

³⁰ Temel Yeşilyurt, "Alevi- Bektaşiliğin İnanç Boyutu", *İslâmîyât Dergisi* 6/3 (2003), 15-16.

“sûrelerin dizilişinin, vahiy sırasına göre veya Hz. Ali nüshası esas alınmak suretiyle yapılması yönünde bir takım görüşler olsa da günümüzdeki mevcut Kur’ân nüshası kabul edilmekte”;³² bütün sûrelerin kıymetli ve güvenilir olduğu genel olarak benimsenmekte ve cemler başta olmak üzere doğumdan cenazeye, sünnetten nikaha, nazardan kurt ağzı bağlamaya kadar dinî sosyokültürel pek çok erkân içi ve erkân dışı alanda Kur’ân sûreleri ya da ayetleri okunmaktadır.³³

Alevî nitelemeli ocakların geleneksel olarak tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı merkezli yapısına bağlı olarak İslam tarihinde başta diğer tasavvuf ekolleri olmak üzere dinî sosyokültürel hayatta öne çıkartılan el-Fetih 48/10 (bey’at ayeti), et-Tahrîm 66/8 (nasuh tevbe ayeti), en-Nûr 24/35 (nûr ayeti) gibi birtakım ayetler³⁴ ve el-Fâtîha, el-Fetih, el-İhlâs ve Yâsîn gibi surelerin daha çok ön plana çıkartılması hususunun Alevî gelenekte de söz konusu olduğu görülmektedir.³⁵ *Tasavvuf Risâlesi* adlı bu eserde de yine bey’at ayeti ile nasuh tevbe ayetinin önemle vurgulandığı görülmektedir.³⁶

Alevî gelenekte icra edilen her bir cem erkânında yürütülen hemen hemen bütün hizmetlerde bir Kur’ân ayetinin okunmasına ilaveten³⁷ erkânlardaki unsurlar ve uygulamaların Kur’ân-ı Kerîm ile bağlantılı bir biçimde anlamlandırılması hususu önemle vurgulanmalıdır. Bu bağlamda “Kur’ân tarikattan, tarikat Kur’ân’dan hâli değildir” yaklaşımıyla birlikte cemde yapılan 14 secdenin Kur’ân’daki 14 secde ayetine tekabül ettiğine işaret edilmesi,³⁸ gece vaktinde bitimi genellikle seher vaktine denk gelecek şekilde yürütülen cemlerin Kur’ân’daki gece namazı (nısfu’l-leyl) ile bağlantılı görülmesi,³⁹ âyin-i cemlerde چراغ uyandırırken ya da köylere elektrik gelmeden önceki zamanlarda aydınlatma amacıyla kullanılan

³¹ Üçer – Çaykara, “Makâlât Adlı Eserde Kur’ân ve Hz. Peygamber Tasavvuru”, 426-427. Erkânâme 1 adıyla yayınlanan Tasavvuf Risâlesi adlı bu eserde “Kur’ân’a el katılması” hususunda herhangi bir kayıt yer almamaktadır.

³² Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 273. Bu konularda ayrıca bk. Baki Öz, *Alevîliğe İftiralara Cevaplar* (İstanbul: Can Yayınları, 1997), 105.

³³ Cenkşu Üçer, “Cemlerde Kur’ân’ın Türkçe Meâlinin Okunması Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 84 (2017), 66-75.

³⁴ Konuyla ilgili örnekler için bk. Mehmet Yaman, *Alevîlik İnanç-Edeb-Erkân* (İstanbul: Ufuk Reklamcılık ve Matbaacılık, 2001), 197, 203; Seyit Derviş Tur, *Erkânname Alevîliğün İslâm’da Yeri ve Alevî Erkânları* (İstanbul: Can Yayınları, 2002), 304, 343, 383; Nizam Bozkurt, *Kur’ân’da Alevî Erkânı Erkânname 100 Konu-100 Deyiş-100 Ayet* (Ankara: Kalan Yayınları, 2008), 119, 191, 222.

³⁵ Hatâî’nin deyişinden şu parça konumuz için güzel bir örnektir: Vallâhi Kur’ân’dır senin sözlerin / Yasin-i şerifir iki gözlerin / İnnâ fetešnâ’lık güzel gözlerin / Ve’ d-Duhâ imişti halin üstüne. Birdoğan, *Şah İsmail Hatai*, 56-57. Konuyu teyiden Pir Sultan’dan da bir örnek vermek yerinde olacaktır. Hocam bana ilimleri sorarsa / Hakk Muhammed Ali diye okurum / Kur’ân’ın kilidi İhlâs-ı Şerîf / Hasan u Hüseyin’i sevdim okurum. Cahit Öztelli, *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri* (İstanbul: Özgür Yayınları, 1989), 117.

³⁶ *Tasavvuf Risâlesi* (Erkânâme 1), 90, 102, 105.

³⁷ Konu hakkında bazı örnekler için bk. Aşık Durmuş Günel, *El Ele El Hakk’a* (İstanbul: Can Yayınları, 2000), 107-200; Tur, *Erkânname*, 340-536; Bozkurt, *Erkânname*, 94-298.

³⁸ Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 284.

³⁹ Gürani Doğan, *Alevîlik’te Ön Bilgiler ve Cem, Zakirlik* (İstanbul: Can Yayınları, 1998), 80; Emrullah Eraslan, *Cem Kırklar Cemî (Alevîlikte Cem ve Dar Duası)* (Tokat: Gelişim Ofset, 2000), 22-23; Gülşan, *Anadolu Alevî Müslümanlığı*, 91-92; Bozkurt, *Erkânname*, 95-97.

lambalarda en-Nûr sûresinin 35. ayet-i kerimesine bağlılık göstergesi olarak *zeytin yağının kullanılması*,⁴⁰ pîr, tâlip ve ozanların Kur'ân-ı Kerîm ile hemhâl olmaları gerektiğinin kuvvetle vurgulanması⁴¹ vb. hususlar burada zikredilmelidir."⁴² Alevî nitelemeli geleneğe mensup farklı ocaklarda var olan musahiplik ve düşkünlük gibi sosyal içerikli kurumsal yapıların gerek kuruluşu gerek işleyişinin Kur'ân ayetleriyle delillendirilmesi,⁴³ Kur'ân'ın Alevî gelenekteki konum ve etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Alevî geleneğin özellikle de geleneksel yapının bütün unsurlarıyla tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı kalıplarında inşa olunduğu hususunun bütün çalışmalarda mutlaka dikkate alınması gerektiğiyle ilgili vurgunun⁴⁴ önemi burada da görülmektedir. "İmam dahi *ikrâr'* olarak görüp bunu yola girmekle (tarikatta nasip almakla ya da bir mürşide veya pîre ikrâr vermekle) özdeşleştiren; bu ana yaklaşımı esas kabul edip ibadet hayatlarını daha çok tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendirip cem erkânını da ibadet hayatının merkezine yerleştiren Alevî nitelemeli gelenek mensubu ocak ve gruplar, sosyal hayatlarını da tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında teşekkül ettirmiştir. Nitekim insan unsuruna dayalı ilişkiler temelde ocakzâdeler (dedeğân) ve tâlibler (tâlibân) biçiminde bir âdâb ve erkân konusu olarak kurgulanmıştır. Düşkünlük -Bir çeşit toplumsal yargılama ve kontrolü sağlayan sosyal bir kurumdur.- tarikat erkânına bağlanmıştır. Diğer tasavvuf ekollerinde de olduğu gibi (Edeb Yâ Hû) kalıbıyla ifade bulan 'eline, diline, beline sahip olmak' ilkesi temel ahlâk kurallarının ana prensibi olarak kabul edilmiştir. Kimi ocaklarda bulunan ve toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan sosyal bir kurum hüviyetindeki musâhiplik, söz konusu ana karakter doğrultusunda tarikat hayatı kalıplarında biçimlendirilmiştir. Bu noktada şu hususlar dikkat çekmektedir. Öncelikle Musâhipliğin ana kurallarına âdâb ve erkân kitaplarında yer verilmiştir. Musâhiplik kavline girecek olan kişilerin bu kardeşlik sözleşmesine girişleri bir tarikat âyini ya da erkânıyla sağlanmaktadır. Aynı şekilde iki evli ailenin kardeşliğini ifade eden söz konusu kurumun işleyişi erkâna

⁴⁰ Aşık Rıza Hasgöl, *Sevgi Cemi ve Cemde 12 Hizmet* (Antalya: 2001), 30; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 284. Bilindiği üzere Nûr sûresi 35. Ayetinin ilgili kısmı " (لَوْ كُنَّا مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ) / (yûkadû min şeceratin mübâraкетин zeytûnetin) / mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur." şeklindedir.

⁴¹ İmam Cafer Buyruğu, 38, 40-41.

⁴² Cenksu Üçer, "Alevî Âdâb ve Erkânına Ait Eserlerde Kur'ân'ın Referans Değeri", *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu 07-09 Mayıs 2010* (Çorum: Hitit Üniversitesi Yayınları, 2011), 2/ 726-727.

⁴³ Musahiplik hakkında bk. Haydar Kaya, *Alevî Bektaşî Erkânı, Evrâd'ı ve Edebiyatı* (İstanbul: Engin Yayıncılık, 1996), 379-380/musahiplik; Yaman, *Alevîlik*, 242-243/musahiplik; Tur, *Erkânname*, 422-429/musahiplik; 473-478/düşkünlük; Bozkurt, *Erkânname*, 126-128/musahiplik; 10/düşkünlük. Makâlât'ta da hemen hemen her konunun bir ayetle delillendirildiği görülmektedir. Bir nüshada tekrarlarla birlikte toplam 121 ayete (Üçer – Çaykara, "Makâlât Adlı Eserde Kur'ân ve Hz. Peygamber Tasavvuru", 430); diğer bir nüshada 150 ayete yer verilmiştir. Abdurrahman Güzel, *Hacı Bektaş Veli ve Makâlât* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), 90-101. Bu konuda ayrıca bk. Ömer Faruk Teber, "Bektaşî Geleneğinde Kur'ân ve Sünnet Merkezli Değerler", *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası 19-21 Haziran 2014 Erzurum -Tebliğler-* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2015), 3/143-145.

⁴⁴ Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 12.

bağlanmışır.”⁴⁵ Kitaplara ve Kur’ân’a inanmamayı imanın karşıtı küfür kapsamında telakki eden Alevî geleneğin tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı merkezli ana niteliği ve özelliği doğrultusunda “evliyâ, enbiyâ, tarikat, hakikat, marifet gibi unsurların reddedilmesini de aynı çerçevede değerlendirmesi”⁴⁶ dikkati caliptir.

Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplardaki tasavvuf ve tarikat hayatı merkezli tasavvur o denli kuvvetli bir unsurdur ki, ocak ve gruplar geleneğe rengini veren ana unsurları Kur’ân’dan delillendirirken, ilgili ayetleri –diğer tasavvuf ekollerinde de olduğu üzere- söz konusu tasavvura göre anlamlandırdıkları görülmektedir. Söz gelimi ocaklar için en önemli unsurların başında *silsile* (ya da şecere) konusu gelmektedir. Silsileler Alevî gelenekte özellikle ocakzâdelerin meşruiyetlerinin kaynağı olması nedeniyle son derece önemlidir. Alevî gelenekte “*el ele, el Hakk’a*” kalıbıyla dile getirilen bu esas⁴⁷, -konuyu “*el ele el Allah’a*”⁴⁸ şeklinde formüle eden diğer tasavvuf ekollerinde de olduğu üzere- “sûfilerin/tâliplerin zincir halkalarına benzeyen şeyhler/pîr, mürşid ve rehber vasıflı ocak dedeleri aracılığıyla Hz. Peygamber’e (sav), O’ndan da Allah’a ulaşmak için benimsedikleri bir esastır.”⁴⁹ Hz. Peygamber’e Hz. Ali kanalıyla ulaşan silsilelere, Hz. Ali’nin konumu dolayısıyla ayrı bir önem verilmiş, “zamanla On İki İmam’dan biri veya birkaçının bulunduğu silsileler altın silsile anlamında “*silsiletü’z-zeheb*” diye adlandırılmıştır.”⁵⁰ “Günümüz itibariyle kendilerine Alevî nitelmesi kullanılan gelenek mensubu her bir ocak kendini genelde Zeynelâbidîn’dan İmam Rıza’ya On İki İmam’dan biriyle Hz. Ali’ye dayandırmakta ve dolayısıyla farklı bir silsile takip etmektedir.”⁵¹

Alevî geleneğin silsile konusunu diğer tasavvuf ekollerinde olduğu üzere⁵² inâbe ya da ikrâr bağlamı içine alarak, *yedullâh ayeti* olarak adlandırılan Fetih Sûresinin 10. ayeti ile delillendirdiği;⁵³ ancak bu ayeti yine kendi geleneksel tasavvurları çerçevesinde tasavvuf ve tarikat hayatı bağlamında anlamlandırdığı görülmektedir. Hâlbuki yedullah ayeti olarak isimlendirilen ilgili ayet en azından Kalam ve İslam Mezhepler Tarihi alanında haberî sıfatlardan kabul edilmiş ve bu

⁴⁵ Üçer, *Musâhiblik*, 225-227.

⁴⁶ Yeşilyurt, “Alevi- Bektaşiliğin İnanç Boyutu”, 15-16.

⁴⁷ Alevî gelenekte âdâb ve erkânın anlatıldığı bir eserin bu isimle yayımlanması dikkate değerdir. Günel, *El Ele El Hakk’a*.

⁴⁸ Osman Türer, “Biat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/124.

⁴⁹ Necdet Tosun, “Silsile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/206; Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 206-207; Ali Bolat vd., *Tasavvuf Tarihi, Doktrin, Tenkit* (Samsun: E Yazı Yayınları, 2019), 225.

⁵⁰ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1990), 233-236; Tosun, “Silsile”, 207.

⁵¹ Üçer, “Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, 384-385.

⁵² Türer, “Biat”, 6: 124; Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 207; Bolat vd., *Tasavvuf*, 220. Konunun bu bağlamda klasik tasavvuf kaynaklarında ele alınışı hakkında bk. Ebu Hafs Ömer Sühreverdî, *Avarifü’l-Maârif* (Beyrut: 1966), 98; İsmail-i Ankaravî, *Minhâcü’l-Fukarâ* (Bulak: 1256), 34-35.

⁵³ Tur, *Erkânname*, 303-305, 451-455; Bozkurt, *Erkânname*, 118.

konuda mezheplerin birbirinden farklı görüşleri söz konusu olmuştur. Nitekim, ayet ve hadislerde geçen yed/el, ayn/göz, vech/yüz, istiva/oturma, kurulma, mec'/'gelme vb. Allah Teâlâ'ya atfedilen sıfatlar, Müşebbihe, Mücessime gibi ekollerce zâhîrî manasıyla anlaşılmış; Cehmiyye, Kaderiyye ve Mu'tezile tarafından imkân olursa te'vil edilmiş, te'vilden aciz kalınırsa nefy edilmiş; Ehl-i hadîs/Selefiyye'ce bunlar zâhiri üzerine bırakılmış, te'vile yeltenilmemiş, bunların mahiyeti, hakikati ve iç yüzünün ancak Allah tarafından bileneceği, akıl tarafından idrak edilemeyeceği dile getirilmiş; Ehl-i Sünnet'in kelim ekolleri olan Mâturîdîlik ve Eş'arîlik ise (özellikle sonraki dönemlerde) Mu'tezile gibi bunlara Arap dili kurallarına uygun olan ve akîl delillerle örtüşen anlamlar verilebileceğini dile getirerek bunları te'vil etmiş, ancak bu te'vil sonucunda ulaşılan şeyin Allah'ın muradı olduğuna kesinlikle hükmetmemek gerektiğini söyleyerek bunlardan söz gelimi "yed/el sıfatını nimet ve kudret, 'vech'i zât ve vücûd, 'ayn'ı hıfz, gözetim ve denetim, 'istivâ'yı hakimiyet ve yücelik vb. olarak anlamıştır."⁵⁴

Alevî geleneğin, gelenekle ilgili unsurları Kur'ân'la irtibatlı bir şekilde anlamlandırma özelliğini, yakın zamanların ve günümüzün sıcak tartışma konularından biri olan cemevi hususunda da sergilediği dikkat çekmektedir. Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplar "geçmişten günümüze birer âdâb ve erkân merkezi ya da mekânı olan tekke, zâviye, dergâh ve cemevi gibi yapıları"⁵⁵ diğer tasavvuf ekollerinde olduğu⁵⁶ üzere Nûr Sûresinin 36. ayet-i kerimesi⁵⁷ ile delillendirmektedir.⁵⁸ Burada gerek tasavvuf geleneğine mensup ekollerde gerek tasavvuf geleneğine mensup olduğu için aynı anlayışa sahip olan Alevî nitelemeli ocak ve gruplarda konunun "kandil metaforu" üzerinden Allah'ın nurunu anlatan

⁵⁴ Ahmet Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 136-142; Metin Özdemir, *İslâm İnanç Esasları* (Ankara: Bilay Yayınları, 2017), 92-94; Hikmet Yağlı Mavil, "Esmâ ve Sıfat/Allah'ın İsimleri ve Sıfatları", *İslâm İnanç Esasları*, ed. Vecdi Sönmez - Hilmi Karaağaç (Ankara: Lisans Yayıncılık, 2021), 88-91. Bir üst kavram olarak Alevî nitelemeli gelenek içerisinde konumlandırılan Bektâşîlik'te Mâturîdî tesirlere dair bazı örnekler için bk. Ömer Faruk Teber, "Türk Kültür Tarihinden Bir Kesit Bektâşî Geleneğinde Mâturîdî İzler", 13. *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 28-29 Ekim 2015, Bakü-Azerbaycan*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2016), 85-86.

⁵⁵ Bilindiği üzere 1990'lı yılların ortalarından itibaren şehirlerde inşa edilmeye başlayan bu mekânlara, geleneksel isimlendirmelerden farklı olarak "cemevi" adı verilmiştir. Dolayısıyla cemevi isminin tekke, zâviye, dergâhlar ya da "meydan evi, Kurklar meydanı, meydan odası, tarikat evi" vb. cemaatin "cem olup/toplanıp" tevhid/hû, hüü çekmek suretiyle icrâ ettikleri zikir ibadeti ile âdâb ve erkânı yürüttükleri geleneksel mekânların yerine isim olarak kullanılması son döneme mahsus bir gelişmedir. Cenksu Üçer, "Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekân", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 59-60, 71, 73-78.

⁵⁶ Klasik bir örnek için bk. Sühreverdî, *Avarif*, 103-104.

⁵⁷ "بِي بُيُوتِ اِذْنِ اللّٰهِ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ". Ayet-i kerîmenin meâli şu şekildedir: "Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde sabah akşam O'nu tesbih ederler." en-Nûr, 24/36. Ayet-i kerîmelerin meâlleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilen eser üzerinden verilmiştir: *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Halil Altıntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005).

⁵⁸ Günel, *El Ele El Hakk'a*, 173-174; Tur, *Erkânname*, 363; Bozkurt, *Erkânname*, 190.

en-Nûr suresi 35. ayet-i kerîme⁵⁹ ile birlikte değerlendirildiği ifade edilmelidir.⁶⁰ Bu tavrın da yine tasavvuf ekollerindeki genel yaklaşıma mütenasip olduğu görülmektedir.⁶¹

Alevî gelenekte Kur’ân’ın özellikle âdâb ve erkân unsurları anlatılırken delil olarak kullanılması⁶² ve ayetlerin tasavvuf geleneğindeki genel tavra uygun bir şekilde işlenmesi hususu *Tasavvuf Risâlesi* adlı bu eserde de görülmektedir. Nitekim Kur’ân *Tasavvuf Risâlesi* (*Erkânâme 1*) adlı eserde ana kaynak olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda eserde tekrarlarla birlikte toplamda 20 ayete yer verilmiştir.

Birinci Risâle’de Şeyh Safî ve Şeyh Sadreddin’in taliplik edebi hakkında sorulu ve cevaplı konuşmalarından “Taliplerin birbirine karşı davranışları nasıl olmalıdır?” sorusunu Şeyh Safî ‘*Dikkat edin, Allah’ın dostlarına korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.*’⁶³ ayeti ile cevap vermektedir.⁶⁴

Eserde Şeyh Sadreddin’in “Talibin iki makamı nedir?” sorusuna Şeyh Safî “O makamın biri evliya huzurunda ikrâr vermektir. Diğeri ise tasdik eylemektir. Yani kalbiyle inanmaktır. Hangi talipte kalp ile tasdik olursa o evliya dostudur. Yüce Allah Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurmaktadır: ‘*Biz emaneti, yere ve göğe arz etmiştik.*’⁶⁵ şeklinde cevap vermektedir.”⁶⁶

Şeyh Sadreddin’in “Tercüman lokmasını münafığa yedirseler ne olur?” sorusuna Şeyh Safî “*Dikkat edin! Allah’ın laneti zalimler üzerindedir.*”⁶⁷ ayeti ile cevap

⁵⁹ اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ “ Ayet-i kerimenin meali şu şekildedir: “Allah’ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde buralarda sabah akşam O’nu tesbih ederler.” en-Nûr, 24/36. “Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” en-Nûr, 24/35.

⁶⁰ Eraslan, *Cem Kırklar Cem’i*, 4-5; Günel, *El Ele El Hakk’a*, 174; Tur, *Erkânâme*, 636-366; Bozkurt, *Erkânâme*, 190-198; Konu hakkında toplu bir değerlendirme için bk. Ramazan Sönmez, “Alevilik ve Bektaşilik’te “Nur” ve “Mişkât” Kavramlarının Nur Suresi 35. Ayeti Bağlamında İzahı ve Bir İbadet Formuna Bürünmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 97 (2021), 181-185.

⁶¹ Mehmet Zeki Duman, “Nur Suresi’nin 35. Ayetinin Tefsir ve Te’vili Bağlamında Allah’ın İnsana Dört Hidayeti: Fitri Din, Akıl, Peygamber ve Kitap”, *Usûl: İslâm Araştırmaları* 3 (2005), 19-25; Servet Demirbaş, “Nûr Sûresi 35. Ayet Bağlamında İşâri Yorumunun Sınırları”, *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2022), 41-46.

⁶² Bu bağlamda bir değerlendirme için bk. Yunus Emre Gördük, “İmam Cafer Es-Sadık’a Nisbet Edilen Buyruk’ta Yer Alan Ayetler Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 95 (2020), 199-234.

⁶³ Yûnus 10/62.

⁶⁴ *Tasavvuf Risâlesi* (*Erkânâme 1*), 30-34.

⁶⁵ el-Ahzâb 33/72.

⁶⁶ *Tasavvuf Risâlesi* (*Erkânâme 1*), 45.

⁶⁷ Hûd 11/18.

vermekte ve lanete müstahak olacağını, ahirete imansız gideceğini ifade etmektedir.⁶⁸

Evliya halkası hakkındaki soruya Şeyh Safî “Halka, evliyanın korusudur. Her kim evliya korusuna girer ve orada olursa kesinlikle şehit olur. Bir talip, evliya korusuna girerse, yetmiş bin hicaptan kurtulur ve her vakit tecellâ-i Zât hâsıl olur. Talip dediğin halktan uzlet eden, avamdan uzak duran ve evliya korusuna girendir. Böyle olan talipler sorgusuz-sualsiz evliya makamına ulaşırlar ve onlara ölüm yoktur. Gönül dört vecih üzeredir. Üçü halkın, biri talibindir. Ona hayran derler, daima sevdiğine hayran olur, nereye baksa sevdiğini görür. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *‘Nereye dönerseniz dönün, Allah’ın vechi oradadır.’*⁶⁹ Böyle talipler dünyadan ahirete iman ile gidip evliya makamında olurlar.”⁷⁰ şeklinde cevap vermiştir.

İkinci Risâle’de tarikat ehlini bilgilendirmek için mürşid-i kamile sorulan sorularda Şah “Birinin başka biriyle silsile kurup tarikat kardeşi olması yolda var mıdır?” sorusuna, önemli olanın yol içinde olmak olduğunu söyleyip şöyle devam etmektedir: “Bir gün, Musa-i Kâzım hazretleri öyle ağlıyordu ki gözlerinden yaş yerine kan geliyordu. Biri, ‘Niye ağlıyorsun? Sen Muhammed Ali neslinden değil misin?’ diye sordu. Musa-i Kâzım ağlamaya devam ederek dedi ki; ‘Muhammed Ali neslinden olmama sevinmem. Çünkü Yüce Allah; *‘Sûra üflendiği zaman artık aralarında akrabalık bağları kalmamıştır; birbirlerini de arayıp sormazlar.’*⁷¹ diye buyuruyor. Yani sura üfürüldüğü gün soya-sopa bakılmayacak, o gün hasep ve nesep denilmez, o bakımdan hemen Hak yola dön. Yolda olmaya bakılacak. Unutmayın ki, o gün için çalışanlar o günün heybetinden emin olacaklardır.”⁷²

Eserde İkinci Risâle’de bulunan “Bir Hutbe Örneği” besmele ve Fetih sûresinin 10. ayeti ile başlamaktadır:⁷³ *“Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah’a biat etmektedirler. Allah’ın eli onların elleri üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.”*⁷⁴

Eserde Üçüncü Risâle’nin ikinci bölümünde “Tarikata Girme Usulü” anlatılmaktadır. Bu erkân rehber ve talip adayının diz çöküp tövbe telkini ile başlar. Bu telkinde *“Samimi bir şekilde, gönülden tövbe ederek Allah’a yönelin.”*⁷⁵ *“Allah tevbe edenleri ve temizlenenleri sever.”*⁷⁶ şeklinde ayet alıntıları ve *“Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah’a biat etmektedirler. Allah’ın eli onların elleri üzerindedir. Kim ahdini*

⁶⁸ Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1), 54.

⁶⁹ el-Bakara 2/115.

⁷⁰ Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1), 57-58.

⁷¹ el-Mü’minûn 23/101.

⁷² Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1), 77-78.

⁷³ Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1), 90-91.

⁷⁴ el-Fetih 48/10.

⁷⁵ et-Tahrîm 66/8.

⁷⁶ el-Bakara 2/222.

bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahbine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.”⁷⁷ ayeti yer almaktadır. Devamında mürebbinin talibe, bütün edep ve erkânı, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı “Bu dosdoğru yoldur.”⁷⁸ ayeti ile Yüce Allah’a giden yolları bildirdiği açıklanmaktadır.⁷⁹

Üçüncü Risâle’nin “Talip, mürebbiye nasıl hizmet etmelidir?” bölümünde; talibin mürebbisine tam teslim olması gerektiği, her gün dövüp sövse bile itaatten vazgeçmemesi gerektiği, eğer itiraz ederse de dünyadan imansız gideceği, Hz. Peygamber’in, Hz. Ali’nin ve On iki İmam’ın şefaatinde mahrum kalacağı, âlimlerin yanında da yer alamayacağı gibi konuların ‘O gün yalancılardan vay hâline!’⁸⁰ ayeti ile delillendirildiği görülmektedir.⁸¹

Üçüncü Risâle’de bulunan “Nefsin Mertebeleri” bölümünde Yüce Allah’ın “Nefis, nefsin ilahıdır.” buyurduğu geçmektedir.⁸² Ancak bu ifade bir Kur’ân ayeti değildir.

Üçüncü Risâle’nin “Tarikat İkrarının Önemi” başlıklı bölümde Şeyh Safî, talibin ikrarının ve imanın kalp ile tasdikinin öneminden, tarikatta bir kimse ikrarına uygun davranmasa ve müşidinin emrini yerine getirmese onun da diliyle inanıp gönlü (kalbi)yle inkâr edenler gibi olacağından bahsetmekte ve bu konuda “O gün yalancılardan vay hâline.”⁸³ ayetine yer vermektedir.⁸⁴

Üçüncü Risâle’nin “Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat” bölümünde insanın şerefli bir varlık olduğu hususu işlenirken Allah’ın ademoğluna insan diye isim verdiği, sayısız ikramlarda bulunduğu, melekleri bile insana secde ettirdiği ve alemdeki her şeyin insan için yaratmış olduğuna işaret edilerek Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerim’de, “İnsanoğlunu şerefli kıldık.”⁸⁵ buyurmuştur.”⁸⁶ denilmekte ve konunun ayet ile ele alındığı görülmektedir.

Dördüncü Risâle’de “tac” hakkında sorulan sorular ve cevaplarında tac konusunun mümkün mertebe Kur’ân ayetleriyle izah yoluna gidildiği görülmektedir. Bu konuda eserdeki çerçeve şu şekildedir:

⁷⁷ el-Fetih 48/10.

⁷⁸ Bu ifade Kur’ân’da sık sık geçmektedir. Hûd 11/56; el-Hicr 15/41; el-Hac 22/54; el-Mü’minûn 23/73; ez-Zuhruf 40/43.

⁷⁹ Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1), 110.

⁸⁰ Bu ifade de Kur’ân’da sık sık geçmektedir. Bk. et-Tûr 52/11; el-Mürselât 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49; el-Mutaffifîn, 83/10.

⁸¹ Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1), 113-14.

⁸² Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1), 121.

⁸³ et-Tûr 52/11; el-Mürselât 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49; el-Mutaffifîn 83/10.

⁸⁴ Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1), 150-53.

⁸⁵ el-İsrâ 17/70.

⁸⁶ Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1), 182-85.

“-Tacin aslı nedir? Tacin aslı istiğfardır. Böyle bilirsiniz ‘Yüce Allah zengindir, siz fakirsiniz.’⁸⁷ diye buyurur.

-Tacin arkasında ne yazılmıştır? Cevap ver ki, ‘Allah kendisinden başka tanrı olmayandır. O’nun zatından başka her şey yok olacaktır.’⁸⁸

-Tacin ortasında, ‘Allah, kendisinden başka tanrı olmayandır.’⁸⁹

-Tacin eteğinde, ‘Yasin. Kur’ân-ı Hakim’e and olsun.’⁹⁰

-Tacin içerisinde, ‘Onlara delillerimizi dışarıda ve kendi içlerinde göstereceğiz.’⁹¹

- Tacin altında, ‘Her nereye yönelirseniz, Allah oradadır.’⁹²

-Tacin arkasında, ‘(Allah) Âdem’e güzel isimleri öğretti. Sonra onları meleklere arz etti.’⁹³ yazılıdır.”⁹⁴

Ayrıca eserde silsilenin ruhlarına Fatiha okumanın üzerinde önemle durulmuştur.⁹⁵ Eserin son kısmında yer verilen Hatayî deyişlerinde de Kur’ân’ın öneminin vurgulandığı görülmektedir:

Aç kulak dinle sözüm âvâz-ı Kur’ân bededir

Hak Teâlâ dört kitabı gökden indirdi yere⁹⁶

Men Şah için cânımı sıdk ile kurbân kılmışam

Ger kabûl kılsa velâyet ayn-ı Kur’ân bededir⁹⁷

Neticede *Erkânâme* adıyla yayımlanan *Tasavvuf Risâlesi* adlı eserde, müellif söylemlerini delillendirmek için birçok yerde ayetlere yer vermiştir.

4. Tasavvuf Risâlesi Adlı Eserde Hz. Muhammed

İslâm’da uluhiyyet, nübüvvet ve ahiret/meâd şeklinde genel bir tasnifle ele alınan temel iman esaslarının nübüvvet kısmı meleklere, kitaplara ve

⁸⁷ Muhammed 47/38.

⁸⁸ el-Kasas 28/88.

⁸⁹ el-Bakara 2/255, Âl-i İmrân 3/2.

⁹⁰ Yâsîn 36/1-2.

⁹¹ Fussilet 41/53.

⁹² el-Bakara 2/115.

⁹³ el-Bakara 2/31.

⁹⁴ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 193-97.

⁹⁵ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 194

⁹⁶ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 230.

⁹⁷ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 233.

peygamberlere imandan oluşmaktadır. Bir kişi ya da grubun dinî mensubiyet ve kimliğini belirleyen en önemli unsurlarının, kabul edilen kitap ve peygamber hususu olduğu muhakkaktır. Kitaplara iman ve Kur’ân tasavvuru hakkındaki kabul ve tasavvurlarında olduğu üzere Alevî gelenek veya geleneğe mensup ocak ve gruplar arasında vahiy kültürünün peygamberlere iman ve Hz. Muhammed tasavvurları noktasındaki ana çerçevesinin, diğer Müslümanlarla -özellikle de sufi meşrep ekollerle- aynı şekliyle kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumu gerek Alevî geleneğe ait âdâb ve erkân kitapları gerek deyiş/nefesler gerekse Alevî gelenek ve mensupları hakkında alanda yapılan çalışmaların verileri teyit etmektedir.

Buna göre “Allah, peygamberlerini insanlara yol göstermek üzere seçip görevlendirmiştir. Bunların sayısı yüz yirmi dört (124) bindir. Fakat bu peygamberlerden yirmi sekizinin (28) isimleri bilinmektedir. Bu peygamberlerden hepsine kitap verilmemiş; bazısına verilmiştir. Peygamberlere mucizeler bahşedilmiştir. Kendileri adaletlidirler, hatasızdırlar. Eğer kusurları olursa dahi Allah onların bu kusurlarını vahiy ile düzeltmiştir.”⁹⁸

Alevî gelenekte Hz. Muhammed ile ilgili yer alan anlayış ve kabullerin de -peygamberlik olgusundaki gibi- Müslüman dünyadaki ortak kabullerle aynı çerçevede olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Alevî nitelemeli geleneğe göre de “gül” ile remz edilen Hz. Muhammed, “Allah’ın habibi/Habîbullâh’tır, nebidir, Allah’ın elçisidir, en son kitabın kendisine indirildiği son peygamberdir ve peygamberlerin sultanıdır. Dünyaya gelmesi ile gerek bütün alem gerek insanların kalbi nur ile dolmuştur. Allah onu âlemlere rahmet, insanlara bir yol gösterici ve bütün dertlilere derman olarak göndermiştir. Alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed temizdir, masumdur, güzel ahlak sahibidir. Cenab-ı Hakk’ın cemali ile müşerref olmak için Hz. Muhammed’in ahlakı ile ahlaklanmak gerekmektedir. Dünyada ve ahirette şefaathçi olan Hz. Muhammed mahşerde kılavuzdur. Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların tasavvufî telakkîlerinde ise Hz. Peygamber (sav) şeriat kapısının sahibidir.”⁹⁹

⁹⁸ Üçer - Çaykara, “Makâlât Adlı Eserde Kur’ân ve Hz. Peygamber Tasavvuru”, 433-434; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 285-286. Peygamberlere iman konusunda alanda elde veriler hakkında bk. Harun Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2014), 115-116; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 285-286; Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşk, Adıyaman Alevileri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 73; Yahya Mustafa Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği Elazığ Sünköy Örneği* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2004), 161-162; Yahya Mustafa Keskin, *Kentleşme Sürecinde Alevîlik Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler –Elazığ Örneği* (İstanbul: Kıvılcım Ajans, 2009), 104-105; A. Faruk Sinanoğlu, *Türk Kültüründe Alevî-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 163.

⁹⁹ Üçer - Çaykara, “Makâlât Adlı Eserde Kur’ân ve Hz. Peygamber Tasavvuru”, 435-436. Bu konuda ayrıca bk. Yıldırım, “Alevî-Bektaşîlerin Dinin Temel Kaynaklarından Kur’ân ve Sünnete Bakışı”, 288; Süleyman Akkuş, “Yayımlanmış Bazı Alevî-Bektaşî Klasiklerine Göre Peygamber Tasavvuru”, *Ekev Akademi Dergisi* 20/65 (2016), 513-536; Eyüp Baş, “Kaygusuz Abdal’da Peygamber Tasavvuru ve Hz. Muhammed İmajı (Saraynâme’indeki Anlatılara Göre)”, *Kalemname* 3/6 (2018), 12-43.

Bunlarla birlikte Alevî geleneğe Hz. Muhammed tasavvuru hakkında mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bazı uygulamaların da zikredilmesinde fayda vardır. Nitekim Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda “başta cem erkânları olmak üzere sünnet, nişan, düğün, nikah gibi programlarda; hem içeri -erkân esnasında kesilenler- hem dışarı kurbanlarında besmele ve tekbirden sonra salavât getirildiği; yapılan duaların kabul edilmesi için yakarma esnasında birtakım unsurların sıralandığı ve Hz. Muhammed’in bunların başında zikredildiği”¹⁰⁰ bilinmektedir.

Tasavvuf Risâlesi (Erkânnâme 1) incelendiğinde eserde Hz. Muhammed ile ilgili kabullerin yukarıda gelenekle ilgili çizilen çerçeveye mütenasip bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Nitekim bu eserde Hz. Muhammed, Allah’ın Resülü¹⁰¹ ve yaratılmışların en hayırlısı olarak kabul edilmektedir.¹⁰² Üçüncü Risâle’de bulunan Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye son vasiyeti başlığında Hz. Muhammed “gül bahçesinin bülbülü, şeriatın delili, hakikat bahçesinin söz sultanı, dünya ve âhiretin efhu şahı, suffe-i safanın sedası, vefa kubbesinin ayı, yüce, temiz, seçilmiş, razı olunmuş, âlemin övünç kaynağı Hz. Muhammed Mustafa”¹⁰³ şeklinde ifade edilmektedir.

Eserdeki anlatıma göre dört kapıdan şeriat, Hz. Peygamber’in sözüdür, tarikat ise fiilidir. Dolayısıyla tarikata girmek bu bağlamda Hz. Peygamber’in bir fiilidir.¹⁰⁴ Vasiyetleri yerine getiren talipten Hz. Muhammed, evliya ve enbiya razı olur ve ahirette Yüce Allah’ın mübarek yüzünü ona göstermesini diler.¹⁰⁵ Talipte erkân olmaz ise evliya, enbiya katında yüzü karadır.¹⁰⁶

Alevî geleneğe yukarıda işaret edilen hassasiyet bağlamında Hz. Muhammed’e salavât getirmeye gösterilen özenin bu eserde de olduğu görülmektedir. Nitekim bütün risâlelerin başında yer alan besmele, hamdele ve salve uygulamasında bu açıkça görülmektedir. Her ne kadar günümüzde farklı birtakım tavırlar söz konusu olsa da¹⁰⁷ bu uygulamanın *Tasavvuf Risâlesi* adlı eserde,

¹⁰⁰ Üçer - Çaykara, “Makâlât Adlı Eserde Kur’ân ve Hz. Peygamber Tasavvuru”, 436-437.

¹⁰¹ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânnâme 1)*, 33- 69.

¹⁰² *Tasavvuf Risâlesi (Erkânnâme 1)*, 25, 70.

¹⁰³ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânnâme 1)*, 97.

¹⁰⁴ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânnâme 1)*, 117.

¹⁰⁵ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânnâme 1)*, 25-41.

¹⁰⁶ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânnâme 1)*, 38.

¹⁰⁷ Son zamanlarda salât ve selâm kalıbına, bu kalıpta yer alan “âlihî/ailesi ya da ev halkı” ifadesiyle aynı manaya gelen “Ehl-i beytihi” ifadesinin eklenmesi ve tercümelerde “âlihî” yerine yine “Ehl-i beytihi” tamlamasının kullanılması, geleneği kendi mecrası dışında farklı bir yerde konumlandırma gayretleriyle irtibatlı olabileceği hakkındaki değerlendirmeler için bk. Üçer, “Cemlerde Kur’ân’ın Türkçe Meâlinin Okunması”, 77-78; a.mlf. “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi -Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örneğinde-”, *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 14 (2021), 53. *Tasavvuf Risâlesi* adlı eserin *Erkânnâme 1* adıyla yayıma hazırlanmış bu halinde de özellikle sadeleştirilmiş metin kısmında aynı uygulamanın yapıldığı ve orijinal metinde “âlihî” şeklinde geçen kelimelerin sadeleştirme metninde “Ehl-i beytihi” şeklinde çevrildiği görülmektedir. *Tasavvuf Risâlesi (Erkânnâme 1)*, 25, 71, 97. Ayrıca Risâle’de Tasavvufta da meşhur “Men

bütün Müslüman mezhep, meşreb, ekol ve gruplardaki kalıpla yani “âlihî ve sahibih” ifadeleriyle aynı şekilde yer aldığı görülmektedir.¹⁰⁸

“Hz. Resûl”¹⁰⁹, “Resûlüllah”¹¹⁰ kelimelerinin de kullanıldığı bu eserde Hz. Muhammed Mustafa’nın nuruna¹¹¹, bütün peygamberlerin ve evliyanın ruhlarına,¹¹² silsilede yer alan imamların ruhlarıyla beraber rahmet dilenmesi ve Fâtiha okunması hususunda bir vurgu söz konusudur.

Tasavvuf Risâlesi adlı eserde müellif, bölümleri açıklarken ayetlerle birlikte Hz. Peygamber’e atfedilen bazı hadisleri de kullanmıştır. Hadis olarak tekrarlarla birlikte toplam 16 rivayete yer verilmiştir.

Birinci Risâle’de Şeyh Safî ve Şeyh Sadreddin’in taliplik edebi hakkında sorulu ve cevaplı konuşmalarından Şeyh Sadreddin’in “Bir talip dünyanın fani olduğunu bildiği halde dünyadan elini çekmezse hali nasıl olur?”¹¹³ şeklindeki sorusuna, Şeyh Safî’nin “Kim dünyanın fani olduğunu bildiği halde dünyanın peşinden gitmeyi terk etmezse, ben ondan o da benden uzaktır.”¹¹⁴ şeklinde bir rivayetle cevap verdiği görülmektedir. Ancak bu ifade bir hadis değildir¹¹⁵. Eserdeki ifadelerle Şeyh Sadreddin’in “Dünya sevgisiyle dolu olan bir talibin durumu nedir?” sorusuna Şeyh Safî: “Dünya bir leştir, talipleri de köpeklerdir.”¹¹⁶ Şeklinde bir rivayetle cevap vermektedir.¹¹⁷

Şeyh Sadreddin’in “Sufilik nedir?” diye sorması üzerine Şeyh Safî “Her hali ve her anı edep içerisinde olmaktır. Edebini sakınmayan kişi erenler safında utanmazsa münafıklardandır.”¹¹⁸ şeklinde cevap vermekte ve bu cevabında Hz. Peygamber’in ‘Edep imandandır.’¹¹⁹ hadisi kullanılmaktadır.

Üçüncü Risâle’nin “Talip, mürebbiye nasıl hizmet etmelidir?” bölümünde talibin mürebbisine tam teslimiyeti anlatılırken “Ahdine vefalı olmayanın dini

Arefe Sırrı” yani “Nefsinin bilen Rabbi’ni bilir” kısmının yine “Taliplerin Ehl-i beyt’i Tanımaları” şeklinde başlandırılması oldukça dikkat çekmektedir. *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 129.

¹⁰⁸ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 24-25, 70-71, 96-97.

¹⁰⁹ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 154.

¹¹⁰ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 25.

¹¹¹ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 90.

¹¹² *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 93.

¹¹³ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 34.

¹¹⁴ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 34.

¹¹⁵ Eserde yer verilen rivayetler hakkında büyük oranda eseri yayıma hazırlayan Kaplan’ın çalışmasındaki veriler esas alınmıştır. Kaplan kaynaklarda böyle bir hadise rastlamadığını ifade etmektedir. *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 34.

¹¹⁶ Şeyh Muhammed Bakır el-Meclisî, *Bihâru’l-envârî’l-câmi’ati li-düreri ahhârî’l-eimmeti’l-athâr* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1983), 84/289.

¹¹⁷ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 37.

¹¹⁸ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 38.

¹¹⁹ Buhârî, “İman”, 16; “Edep”, 77; Müslim, “İman”, 57-59; Nevevî, *Riyâzü’s-sâlihîn*, 79; Meclisî, *Bihâru’l-envâr*, 1/149.

yoktur.”¹²⁰ ve “Yalancılar benim ümmetinden değildir.”¹²¹ ifadelerine yer verilmiştir.¹²² Yine aynı bölümde talibin mürebbisine itaatinin önemini Hz. Peygamber’e atfedilen “Mürşidi olmayanın dini yoktur.”¹²³ ifadesi ile delillendirilmiştir.¹²⁴

Üçüncü Risâle’de “Taliplerin Ehl-i Beyt’i Tanımaları”¹²⁵ başlıklı bölümünde “kişinin yaratıcısını bilmesi için önce kendisini bilmesi gerektiği” hususu Hz. Peygamber’in hadisi olarak geçen “Kendini tanıyan Rabbinde de tanır.”¹²⁶ ifadesi ile açıklanmıştır.¹²⁷

Üçüncü Risâle’de “Tarikat İkrarının Önemi” başlıklı bölümde Şeyh Safî’nin şu cümleleri yer almaktadır: “Kim ki evliya yoluna talip olup, rehber önünde ikrar verip, kendi benliğinden geçip, rıza makamına kul olup, özünü Hakk’a teslim edip, iyiliği emir, kötülükten sakındırmayı ilke edinirse öncelikle ikrarının temiz olması gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (sav) ‘İmanı ikrar, kalp ile tasdik etmektir.’¹²⁸ Bir kimse diliyle ‘Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah’ dese de gönlünde şirk olsa o kimsenin Müslümanlığı hakiki olmaz, taklidi olmuş olur. O kişi, diliyle kabul etmiş, gönlüyle inanmamış olur.”¹²⁹

Bölümün devamında mürşidin emirlerini yerine getirme, sözünde durma, dostlarını dost edinme, mürebbisinden yüz çevirenin Rabbin’den yüz çevirmiş olacağı gibi hususlar Hz. Peygamber’e atfedilen şu sözlerle desteklenerek işlenmektedir: “Yalancılar ümmetinden değildir.”¹³⁰ ‘Ahdî olmayanın dini de yoktur.’¹³¹ ‘Dostlarını dost edinirim, sözlerinden uzak dururum.’¹³² ‘Mürebbim (Cebrail) olmasaydı Rabbinde bilemezdim.’¹³³

¹²⁰ İbn Ebi’l-Hadîd, *Şerhu nehci’l- belâğa* (Kum: Mektebetü Âyetillâh el-Mer’âşî, 1404), 18/372; Ebû Cafer Ahmed Tahavî, *Şerhu müşkili’l-âsâr*, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: Müessesetu’r- Risâle, 1415/1994), 8/389.

¹²¹ Bu ifade bir hadis metni değildir. Kaplan, *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 114. Ancak Risâle’de iki defa geçen bu ifadeyi mana olarak teyit eden lafızlarla rivayet edilen hadislerin olduğu bilinmektedir. Söz gelimi “Aldatan bizden değildir.” şeklindeki rivayet için bk. Müslim, “İman”, 164.

¹²² *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 113-114.

¹²³ Tasavvufî bir sözü hatırlatan bu ifade de hadis değildir. Kaplan, *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 117. Bu bağlamda ayrıca bk. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 220.

¹²⁴ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 117.

¹²⁵ Eserin aslında bu bölümü “Nefsini Bilmek” konusunu anlatmaktadır.

¹²⁶ İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ ve müzîlû’l-ilbâs ‘amme’s-tehera mine’l-ehâdisi ‘alâ elsineti’ n-nâs* (Beyrut: 1351), 2/262. Her ne kadar sûfi gelenekteki rüya ve keşif yoluyla hadisi sahih görme olgusuna bağlı olarak sûfilerce keşif yoluyla sahih olduğu kabul edilse de bu ifadenin hadis olmadığı genel kabul görmektedir. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 241-242; Yusuf Açkel, “Nefsini Bilen Rabb’ini Bilir” Hadis mi?, Kelâm-ı Kibar mı?”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 174-184.

¹²⁷ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 129.

¹²⁸ Bu cümle bir hadis değil, imanın tanımlarından biridir. Kaplan, *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 150.

¹²⁹ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 150.

¹³⁰ 120. dipnota bk.

¹³¹ Eserde bu ifadeye tekraren yer verilmiştir. İbn Ebi’l-Hadîd, *Şerhu nehci’l- belâğa* 18/372; Tahavî, *Şerhu müşkili’l-âsâr*, 8/389.

Üçüncü Risâle’de “Musâhiplerin Birbirlerine Karşı Edebi” bölümünde musâhiplerin muhabbetlerinin dünya üzerine olmamasına dikkat çekilmiş, konuya şöyle devam edilmiştir: “Hz. Peygamber ‘Dünya bir leştir ve onu isteyenler de köpeklerdir.’¹³⁴ buyurmuştur. Buna göre tarikat ehli dünyayı terk etmelidir. Evliya dahi olsa dünya peşinde koşan talibe tarikat ehli demek uygundur.”¹³⁵

Üçüncü Risâle’nin “Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat” başlıklı son bölümünde “Hz. Peygamber, ‘Dünya ahiret ehline, ahiret de dünya ehline haramdır, ehlullah ise ikisi de haramdır.’¹³⁶ buyurmuştur. Yetmiş iki milletin tamamı da Allah’ın cemalini görmek isterler, ancak Hakk Teâlâ mü’min kullarını kendine yakın eder. Çünkü Hz. Peygamber (sav) ‘Mü’minin kalbi, Allah’ın evidir; mü’minin kalbi, Allah’ın arşıdır.’¹³⁷ diye buyurmuştur.”¹³⁸ ifadelerine yer verilmiştir. Aynı rivayet konunun devamında tekrar kullanılmıştır.

Tasavvuf Risâlesi adlı eserde 8’i hadis kaynaklarında yer almayan toplam 16 rivayete yer verilmiştir. Eserde kullanılan hadislerin -bir rivayet hariç- muteber hadis kaynaklarında geçmediği anlaşılmaktadır. Eserde yer verilen rivayetlerin daha çok tasavvuf geleneğinde kullanılan metinler olduğu görülmektedir. Bu durumun tasavvuf geleneğinde hadis kullanımıyla ilgili genel tavra mütenasip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim “tasavvuf ehlinin hadisleri bir irşad aracı olarak görüp hadisleri manen rivayet ettikleri, sened zincirine çok da önem vermedikleri bilinmektedir. Tasavvuf geleneğinde ilhâm ve keşf olgusuna bağlı olarak mutasavvıflara duyulan güven ve yüklenen anlamdan dolayı onların sözlerinin de hadis (mesabesinde) algılanması göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husustur. Her ne kadar mutasavvıflar muhaddislerin kullandığı usulleri kullansalar da tasavvuf geleneğinde rüyada tahdîs ve hikmetli sözlerin hadis olarak kabul görmesi, tasavvuf geleneğinde muhaddisler tarafından mevzu olarak görülen bazı hadislerin kullanımını artırmıştır. Tasavvuf eserlerinde, hadis kaynakları içerisinde muteber olarak kabul edilen eserlerde bulunmayan rivayetlerin yer alması hususunda mutasavvıfların tasavvufu sırlar ilmi olarak tanımlamaları ve bu temel yaklaşım doğrultusunda hadislerin kaynağını tespit etme noktasında da nakil

¹³² Hadis kaynaklarında böyle ifade bulunmamıştır. Kaplan, *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 154.

¹³³ Hadis kaynaklarında böyle bir rivayete rastlanmamıştır. Kaplan, *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 157. Bu rivayetin kaynaklarda olmadığı hakkında ayrıca bk. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 219.

¹³⁴ Meclisî, *Bihâru’l-Envar*, 84/158.

¹³⁵ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 165.

¹³⁶ Kaplan rivayet hakkında Avâlî’-Leâlî’ye (İbn Ebî Cumur el-Ahsâî, *Avâlî’-Leâlî* (Kum: Dâru Seyyidi’ş-Şuhedâ, 1405), 4/119) referansta bulunmaktadır. Kaplan, *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 157. İlgili rivayetin hadis âlimlerince mevzu olarak kabul edildiği hakkında bk. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 406.

¹³⁷ Kaplan rivayet hakkında Bihâru’l-envâr’a (Meclisî, *Bihâru’l-Envar*, 55/39) referansta bulunmaktadır. Kaplan, *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 173. Tasavvuf geleneğinde yoğun bir şekilde yer verilen ilgili rivayetin hadis âlimlerince mevzû olarak kabul edildiği hakkında bk. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 254-255.

¹³⁸ *Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1)*, 170-73.

yolu ile gelen hadislerden daha çok keşf ve ilhâm yolu ile doğrudan Hz. Peygamber'den alınabileceğini düşündükleri rivayetleri tercih etmeleri"¹³⁹ durumunun göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır. *Tasavvuf Risâlesi* adlı eserde hadis ilminde muteber olarak kabul gören eserler içerisinde yer almayan rivayetlerin kullanılmasının, bu genel çerçeve ile irtibatlı bir şekilde anlaşılabilceği görülmektedir.

Sonuç

Dünyada ve ülkemizde özellikle 1990'lı yıllardaki gelişmeler ve kimlik tartışmaları kapsamında Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplar hakkında ulusal ve uluslararası boyutta dinî, siyasi, kültürel, bürokratik vb. farklı alanlarda değişik tartışmalar yürütülmüştür. Bu tartışmalar, Alevî geleneğin dinî statüsü (din mi, mezhep mi, tarikat mı?); iman esasları ve ibadet hayatıyla ilgili kabul ve uygulamaları; yürüttükleri âdâp ve erkân; musâhiplik, düşkünlük, dedelik, tekke, dergâh ve cemevi gibi kurumları ve bugünkü durumları vb. çok farklı alanlarda olmuştur.

Bu süreçte Alevî geleneğin genel olarak iman esasları noktasındaki kabullerinin yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed (s.a.v.) kabulleri ve tasavvurları hakkında da gelenekte var olan hallerinin haricinde pek çok farklı görüşün ileri sürüldüğüne şahit olunmuştur. Söz konusu süreçlere bağlı gelişmeler çerçevesinde ileri sürülen bazı iddiaların sağlıklı bir biçimde değerlendirilebilmesinin, gelenekte var olan yerleşik temel kabullerin dikkate alınarak mümkün olacağı şüphesizdir. Dolayısıyla geleneğe ait âdâb ve erkâna dair ana eserler, geleneğin ana zihniyetini gösteren deyiş/nefesler ve özellikle geleneksel yapıyı inceleyen akademik çalışmaların bu noktada göz önünde bulundurulması yerinde olacaktır. Bu çalışmada Türkiye Diyanet Vakfı'nın "Anadolu Halk Klasikleri" adıyla planladığı yayın serisinin bir kategorisi olarak yayıma hazırladığı Alevî-Bektâşî Klasikleri serisi içinde "*Erkânâme 1*" adıyla yayımlanan; ancak asıl adı "*Tasavvuf Risâlesi*" olan eser ele alınmış ve eserde var olan Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Muhammed tasavvuru incelenmiştir.

Çalışmada günümüzde Alevîlik şemsiye kavramı içinde konumlandırılan ve Osmanlı-Safevî siyasi mücadelesi dolayısıyla yaklaşık beş yüz yıldır daima gündemde olan Erdebil Süfiyân/Kızılbaş Süreğine ait âdâb ve erkân kitaplarından birisinde Kur'ân ve Hz. Peygamber'le ilgili kabullerin tespit edilmesi, bu sürecin dinî-kültürel kabullerinin ortaya konulması bakımından önemlidir. Bu itibarla çalışmada Erdebil Süfiyân Süreği geleneğine ait 17. yüzyılda kaleme alınan bir eserde Kur'ân ve Hz. Peygamber tasavvurunun ortaya konularak Süfiyân (Kızılbaş) Süreğinde bu kapsamdaki telakkilerin mahiyetinin ortaya konulması ve tartışmalara bir nebze katkı sunulması amaçlanmıştır.

¹³⁹ Ahmet Yıldırım, "Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis", *Hadis ve Siyer Araştırmaları*, 4/2 (2018), 61-65.

Alevî gelenek ya da geleneğe mensup ocak ve gruplar ile ilgili olarak yürütülecek bütün çalışmalarda sağlıklı sonuçlar elde etmek için ocak sisteminin dikkate alınması son derece önemlidir. Zira gerek ocak farklılığı gerek silsile gerekse tasavvufî gelenek farklılığı, Alevî nitelemeli gelenek mensupları arasında bu geleneğe rengini veren temel esaslar ile ana unsurlar dahil bütün alanlarda farklılıkların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Söz konusu ocak farklılıklarını dikkate almayan çalışmaların birtakım yanlış konumlandırmalara neden olacağı aşîkârdır.

Alevî nitelemeli geleneğe mensup ocak ve gruplara mensup bazı kişiler arasında “Kur’ân’ın korunmuşluğu ya da tahrîfi ile ilgili farklı yaklaşımlar sergilense de günümüzde Kur’ân’ın mevcut nüshası kabul edilmekte; başta âyin-i cemler olmak üzere doğumdan cenazeye, sünnetten nikaha, nazardan kurt ağzı bağlamaya kadar dinî sosyo-kültürel pek çok erkân içi ve erkân dışı alanda Kur’ân sûreleri ya da ayetleri okunmaktadır.

Alevî nitelemeli ocakların geleneksel olarak tasavvuf düşüncesi ve tarikat hayatı merkezli yapısına bağlı olarak İslam tarihinde başta diğer tasavvuf ekolleri olmak üzere dinî sosyokültürel hayatta öne çıkartılan el-Fetih 48/10 (bey’at ayeti), et-Tahrîm 66/8 (nasuh tevbe ayeti), en-Nûr 24/35 (nûr ayeti) gibi birtakım ayetler ve el-Fâtîha, el-Fetih, el-İhlâs ve Yâsîn gibi surelerin daha çok ön plana çıkartılması hususunun Alevî gelenekte de söz konusu olduğu görülmektedir. Nitekim *Tasavvuf Risâlesi* adlı bu eserde de yine bey’at ayeti ile nasuh tevbe ayetinin önemle vurgulandığı görülmektedir.

Alevî gelenekte icra edilen her bir cem erkânında yürütülen hemen hemen bütün hizmetlerde bir Kur’ân ayetinin okunmasına ilaveten erkânlardaki unsurlar ve uygulamalar başta olmak üzere ikrar/bey’at (el-Fetih 48/10), silsileler (el-Fetih 48/10), musâhiplik (el-Enfâl 8/72-75), düşkünlük (et-Tevbe 9/117-119), dergâhlar ve cemevi (en-Nûr 24/36) vb. kurumsal yapılar Kur’ân’la bağlantılı bir şekilde anlamlandırılıp delillendirilmesi hususu önemle vurgulanmalıdır. Alevî gelenekte Kur’ân’ın özellikle âdâb ve erkân unsurları anlatılırken delil olarak kullanılması ve ayetlerin tasavvuf geleneğindeki genel tavra uygun bir şekilde işlenmesi hususu *Tasavvuf Risâlesi* adlı bu eserde de görülmektedir. Nitekim Kur’ân *Tasavvuf Risâlesi* (*Erkânname 1*) adlı eserde ana kaynak olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda eserde tekrarlarla birlikte toplamda 20 ayete yer verilmiştir.

Bir kişi ya da grubun dinî mensubiyet ve kimliğini belirleyen en önemli unsurlarının, kabul edilen kitap ve peygamber hususu olduğu muhakkaktır. Kitaplara iman ve Kur’ân tasavvuru hakkındaki kabul ve tasavvurlarında olduğu üzere Alevî gelenek veya geleneğe mensup ocak ve gruplar arasında vahiy kültürünün peygamberlere iman ve Hz. Muhammed tasavvurları noktasındaki ana çerçevesinin, diğer Müslümanlarla -özellikle de sufi meşrep ekollerle- aynı şekliyle kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Buna göre Allah, peygamberlerini insanlara yol göstermek üzere seçip görevlendirmiştir. Bunların sayısı yüz yirmi dört (124) bindir. Fakat bu peygamberlerden yirmi sekizinin (28) isimleri bilinmektedir. Bu peygamberlerden hepsine kitap verilmemiş; bazısına verilmiştir. Peygamberlere mucizeler bahşedilmiştir. Kendileri adaletlidirler, hatasızdırlar. Eğer kusurları olursa dahi Allah onların bu kusurlarını vahiy ile düzeltmiştir.

Alevî geleneğe Hz. Muhammed ile ilgili yer alan anlayış ve kabullerin de - peygamberlik olgusundaki gibi- Müslüman dünyadaki ortak kabullerle aynı çerçevede olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Alevî nitelemeli geleneğe göre de “gül” ile remz edilen Hz. Muhammed, “Allah’ın habibi/Habîbullâh’tır, nebidir, Allah’ın elçisidir, en son kitabın kendisine indirildiği son peygamberdir ve peygamberlerin sultanıdır. Dünyaya gelmesi ile gerek bütün alem gerek insanların kalbi nur ile dolmuştur. Allah onu âlemlere rahmet, insanlara bir yol gösterici ve bütün dertlilere derman olarak göndermiştir. Alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed temizdir, masumdur, güzel ahlak sahibidir. Cenab-ı Hakk’ın cemali ile müşerref olmak için Hz. Muhammed’in ahlakı ile ahlaklanmak gerekmektedir. Dünyada ve ahirette şefaatçi olan Hz. Muhammed mahşerde kılavuzdur. Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların tasavvufî telakkîlerinde ise Hz. Peygamber (sav) şeriat kapısının sahibidir.

Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda başta cem erkânları olmak üzere sünnet, nişan, düğün, nikah gibi programlarda; hem içeri -erkân esnasında kesilenler- hem dışarı kurbanlarında besmele ve tekbirden sonra salavât getirildiği; yapılan duaların kabul edilmesi için yakarma esnasında birtakım unsurların sıralandığı ve Hz. Muhammed’in bunların başında zikredildiği bilinmektedir.

Tasavvuf Risâlesi (Erkânâme 1) incelendiğinde eserde Hz. Muhammed ile ilgili kabullerin yukarıda geleneğe ilgili çizilen çerçeveye mütenasip bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Nitekim bu eserde kendisinden bahsedilirken “Hz. Resûl” ve “Resûlüllah” kelimelerinin de kullanıldığı Hz. Muhammed, Allah’ın Resûlü ve yaratılmışların en hayırlısı olarak kabul edilmekte; “gül bahçesinin bülbülü, şeriatın delili, hakikat bahçesinin söz sultanı, dünya ve âhiretin efhu şahı, suffe-i safanın sedası, vefa kubbesinin ayı, yüce, temiz, seçilmiş, razı olunmuş, âlemin övünç kaynağı” şeklinde ifade edilmektedir. Eserdeki anlatıma göre dört kapıdan şeriat, Hz. Peygamber’in sözüdür, tarikat ise fiilidir. Dolayısıyla tarikata girmek bu bağlamda Hz. Peygamber’in bir fiilidir.

Alevî geleneğe yukarıda işaret edilen hassasiyet bağlamında Hz. Muhammed’e salavât getirmeye gösterilen özenin bu eserde de olduğu görülmektedir. Nitekim bütün risâlelerin başında yer alan besmele, hamdele ve salvele uygulamasında bu açıkça görülmektedir. Eserde Hz. Muhammed Mustafa’nın nuruna, bütün peygamberlerin ve evliyanın ruhlarına, silsilede yer alan imamların ruhlarıyla beraber rahmet dilenmesi ve Fâtiha okunması hususunda bir vurgunun olduğu görülmektedir.

İmanı "kalp ile tasdik, dil ile ikrâr" olarak tanımlamasına ek olarak "Hakk cemâli görmek, dîdâr görmek" ifadeleriyle dile getirilen Allah'ın ahirette görüleceği hususunun kabul edilmesine istinaden İslâm Mezhepleri Tarihinde hangi kelam ekolü içerisinde değerlendirilebileceğine dair bir veri sunan -Geleneğin şekillendiği ve varlığını devam ettirdiği coğrafyaya bağlı olarak bunun daha çok Hanefî-Mâturîdî anlayışa tekabül ettiği ifade edilmelidir.- *Tasavvuf Risâlesi* adlı eserde müellif, konuları açıklarken ayetlerle birlikte Hz. Peygamber'e atfedilen bazı rivayet ve hadisleri de kullanmıştır. Hadis olarak tekrarlarla birlikte toplam 16 rivayete yer verildiği görülmektedir. Bunların 8'i hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Hadis kaynaklarında yer alanlardan da sadece biri muteber hadis kaynaklarında bulunmaktadır. Eserde yer verilen rivayetlerin daha çok tasavvuf geleneğinde kullanılan metinler olduğu görülmektedir. Bu durumun tasavvuf geleneğinde hadis kullanımıyla ilgili genel tavra mütenasip olduğu anlaşılmaktadır. Bu nokta dahi Alevî geleneğe mensup ocak ve grupların tasavvuf geleneği ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yazarların Katkıları / Authors Contributions

Çalışmanın Tasarlanması: Yazar-1 (90), Yazar-2 (10)

Veri Toplanması: Yazar-1 (60), Yazar-2 (%40)

Veri Analizi: Yazar-1 (%90), Yazar-2 (%10)

Makale Gönderi ve Revizyonu: Yazar-1 (%100)

Conceiving the Study: Author -1 (90), Author -2 (10)

Data Collection: Author-1 (60), Author -2 (%40)

Data Analysis: Author-1 (%90), Author -2 (%10)

Submission and Revision: Author -1 (%100)

Finansman / Grant Support

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynakça/References

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs 'amme'stehera mine'l-ehâdisi 'alâ elsineti'n-nâs*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1351/1932.
- Açikel, Yusuf. "Nefsini Bilen Rabb'ini Bilir" Hadis mi?, Kelâm-ı Kibar mı?". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 173-200.
- Ahsâî, İbn Ebî Cumur. *Avâli'l-leâlî*. Kum: Dâru Seyyidi's-uhedâ, 1405.
- Akın, Bülent. "Alevilikte Ocak: Kavramsal Çerçeveye ve Tarihî Arka Plana Yeni Bir Bakış". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 17/2 (2017), 244-256.
- Akkuş, Süleyman. "Yayımlanmış Bazı Alevî-Bektâşî Klasiklerine Göre Peygamber Tasavvuru". *Ekev Akademi Dergisi* 20/65 (2016), 513-536.
- Aksüt, Hamza. *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2009.
- Algül, Rıza. *Geçmiş ve Gelecek Gözüyle Alevilik "İnsandan Başka İnsandır"*. İstanbul: Can Yayınları, 1999.
- Ankaravî, İsmail. *Minhâcü'l-Fukarâ*. Kahire: Bulak Matbaası, 1256.
- Baş, Eyüp. "Kaygusuz Abdal'da Peygamber Tasavvuru ve Hz. Muhammed İmajı (Saraynâme'sindeki Anlatılara Göre)". *Kalemname* 3/6 (Aralık 2018), 12-43.
- Birdoğan, Nejat. *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları*. İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995.
- Birdoğan, Nejat. *Şah İsmail Hatai, Yaşamı ve Yapıtları*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001.
- Bolat, Ali – Uyar, Mehmet – Cengiz, Muammer. *Tasavvuf Tarih, Doktrin, Tenkit*. Samsun: E Yazı Yayınları, 2019.
- Bozkurt, Nizam. *Kur'ân'da Alevî Erkânı Erkânname 100 Konu- 100 Deyiş- 100 Ayet*. Ankara: Kalan Yayınları, 2008.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîh-i Buhârî; el-Kütübü's-Sitte. Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde*, Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Demirbaş, Servet. "Nûr Sûresi 35. Ayet Bağlamında İşârî Yorumunun Sınırları". *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (2022), 51-77.
- Demirtaş, Mehmet. *Horasan'dan Balkanlara Şücaaddin Veli Ocağı ve Erkanı*. y.y.: 2015.
- Dişkıran, Mehmet. *İnançta Devrim (Evrensel Çağrı)*. İstanbul: Can Yayınları, 1996.
- Doğan, Gürani. *Alevilik'te Ön Bilgiler ve Cem, Zakirlik*. İstanbul: Can Yayınları, 1998.
- Doğanay, Eraslan. *Anadolu'da Yaşayan Dergahlar*. İstanbul: Can Yayınları, 2000.

- Duman, Mehmet Zeki. "Nur Suresi'nin 35. Ayetinin Tefsir ve Te'vili Bağlamında Allah'ın İnsana Dört Hidayeti: Fitri Din, Akıl, Peygamber ve Kitap". *Usûl: İslâm Araştırmaları* 3 (2005), 7-42.
- Eraslan, Emrullah. *Cem Kırklar Cemi (Alevilikte Cem ve Dar Duası)*. Tokat: Gelişim Ofset, 2000.
- Erkânâme I.* haz. Doğan Kaplan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Ersal, Mehmet. *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.
- Gölbaşı, Haydar. *Alevi-Bektaşî Örgütlenmeleri (Sosyolojik Bir İnceleme)*. İstanbul: Alev Yayınları, 2007.
- Gördük, Yunus Emre. "İmam Cafer Es-Sadık'a Nisbet Edilen Buyruk'ta Yer Alan Ayetler Üzerine Bir İnceleme". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 95 (2020), 199-234.
- Gülşan, Hasan. *Anadolu Alevi Müslümanlığı (Paylaşımçı Yargılayıcı Ahlakçı)*. İstanbul: Can Yayınları, 2001.
- Gümüş, Burak. "Alevi Hareketleri ve Değişen Alevilik Üzerine". *Alevilik*. haz. İsmail Engin/Havva Engin. 507-529. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- Günel, Aşık Durmuş. *El Ele El Hakk'a*. İstanbul: Can Yayınları, 2000.
- Güzel, Abdurrahman. *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Hasgül, Aşık Rıza. *Sevgi Cemi ve Cemde 12 Hizmet*. Antalya: y.y., 2001.
- İbn Ebi'l-Hadîd. *Şerhu nehci'l- belâğa*. Kum: Mektebetü Âyetillâh el-Mer'asî, 1404.
- İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. haz. Adil Ali Atalay. İstanbul: Can Yayınları, 1998.
- Kaplan, Doğan. "Aleviliğin Yazılı Kaynaklarından Buyruklar ve Muhtevaları Üzerine". *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I-, 28-30 Ekim 2005*. 233-248. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Kaplan, Doğan. "Giriş". *Erkânâme I.* haz. Doğan Kaplan. 13-17. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1990.
- Kaya, Haydar. *Alevi Bektaşî Erkânı, Evrâd'ı ve Edebiyatı*. İstanbul: Engin Yayıncılık, 1996.
- Keskin, Yahya Mustafa. *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2004.

- Keskin, Yahya Mustafa. *Kentleşme Sürecinde Alevîlik Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler –Elazığ Örneği*. İstanbul: Kıvılcım Ajans, 2009.
- Kılavuz, Ahmet Saim. *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*. İstanbul: Ensar Yayınları, 30. Baskı, 2018.
- Kirazlı, Ali. *Ben Bir Aleviyim*. Çorum: Aşura Yayınları, 1994.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. haz. Halil Altıntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Kutlu, Sönmez. *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları, Alevîliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Kutlu, Sönmez – Parlak, Nizamettin. “Önsöz ve Mukaddime”. *Makâlât Şeyh Safî Buyruğu*, Erdebîlî, Şeyh Safiyeddin. Haz. Kutlu Sönmez - Parlak Nizamettin. 9-99. İstanbul: Horasan Yayınları, 2008.
- Maden, Fahri. “Keçeci Baba Ocağı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 71 (2014): 147-168.
- Mavil, Hikmet Yağlı. “Esmâ ve Sıfat/Allah'ın İsimleri ve Sıfatları”. *İslâm İnanç Esasları*. Ed. Sönmez, Vecdi - Karaağaç Hilmi. 65-94. Ankara: Lisans Yayıncılık, 2021.
- Meclisî, Şeyh Muhammed Bakır. *Bihâru'l-envârî'l-câmi'ati li-düreri ahbârî'l-eimmeti'l-athâr*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 110 cilt, 1983.
- Melikoff, İrene. *Uyur İdik Uyardılar Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*. Trc. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınları, 1994.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisâbûrî Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde, haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Riyâzü's-sâlihîn / Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*. Trc. ve şerh: M. Yaşar Kandemir – İsmail L. Çakan – Raşit Küçük. İstanbul: Erkam Yayınları, 4 cilt, 1997.
- Noyan, Bedri. *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*. Ankara: Andıç Yayınları, 1998.
- Onat, Hasan. “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”. *İslâmiyât*, 7/3 (2003), 111-126.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözümleri Teknolojileşmesi*. çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.
- Öz, Baki. *Alevîliğe İftiralarla Cevaplar*. İstanbul: Can Yayınları, 1997.
- Öz, Baki. *Dünyada ve Türkiye'de Alevî-Bektaşî Dergâhları*. İstanbul: Can Yayınları, 2001.
- Özdemir, Metin. *İslam İnanç Esasları*. Ankara: Bilay Yayınları, 2017.

- Öztelli, Cahit. *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayınları, 1989.
- Rençber, Fevzi. *Hakk Muhammed Ali Aşkı, Adıyaman Alevileri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Saltık, Veli. "Sarı Saltuk ve Saltuklular". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 34 (2005), 11-31.
- Sinanoglu, A. Faruk. *Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- Sönmez, Ramazan. "Alevilik ve Bektaşîlik'te "Nur" ve "Mişkât" Kavramlarının Nur Suresi 35. Ayeti Bağlamında İzahı ve Bir İbadet Formuna Bürünmesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 97 (2021), 177-187.
- Sühreverdî, Ebu Hafs Ömer. *Avarifü'l-Maârif*. Beyrut: y.y., 1966.
- Şahhüseyinoğlu, H. Nedim. *Alevi Örgütlerinin Tarihsel Süreci*. Ankara: İtalik Yayınları, 2001.
- Şener, Cemal. *Alevilik Nedir Şaha Doğru Giden Kervan*. İstanbul: Ant Yayınları, 2000.
- Tahavî, Ebû Cafer Ahmed. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. Thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetu'r- Risâle, 15 cilt, 1415/1994.
- Teber, Ömer Faruk. "Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini - Siyasi Tanımlamalar". *Anadolu'da Aleviliğinin Dünü ve Bugünü*. ed. Halil İbrahim Bulut. 69-80. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Teber, Ömer Faruk. "Bektaşî Geleneğinde Kur'ân ve Sünnet Merkezli Değerler". *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası 19-21 Haziran 2014 Erzurum -Tebliğler-*. 3/143-145. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Teber, Ömer Faruk. "Türk Kültür Tarihinden Bir Kesit Bektaşî Geleneğinde Mâturîdî İzler". 13. *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 28-29 Ekim 2015, Bakü-Azerbaycan*. 85-87. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2016.
- Tosun, Necdet. "Silsile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/ 206-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Tur, Seyit Derviş. *Erkânname Aleviliğın İslâm'da Yeri ve Alevi Erkânları*. İstanbul: Can Yayınları, 2002.
- Türer, Osman. "Biat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/124-125. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Üçer, Cenksu. "Alevî Âdâb ve Erkânına Ait Eserlerde Kur'ân'ın Referans Değeri". I. *Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu 07-09 Mayıs 2010*. 2/705-729. Çorum: Hitit Üniversitesi Yayınları, 2011.

- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Baskı, 2015.
- Üçer, Cenksu. *Alevîlikte Musâhiblik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2. Baskı, 2015.
- Üçer, Cenksu. "Alevî Klasikleri Çalışmalarında Ocak Sisteminin Önemi Üzerine. *Uluslararası Alevî-Bektâşî Klasikleri Sempozyumu Sakarya Üniversitesi, 8-9 Kasım 2014*. 383-403. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016.
- Üçer, Cenksu. "Cemlerde Kur'ân'ın Türkçe Meâlinin Okunması Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 84 (2017), 61-91.
- Üçer, Cenksu. "Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekân". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 59-84.
- Üçer, Cenksu. *Anadolu'da Alevî Ocakları ve Grupları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Üçer, Cenksu. "Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 12/2 (2019), 353-402.
- Üçer, Cenksu. "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi -Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örneklemine-". *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 14 (2021), 23-104.
- Üçer, Cenksu – Çaykara, Esra. "Hacı Bektaş Velî'ye Atfedilen Makâlât Adlı Eserde Kur'ân ve Hz. Peygamber Tasavvuru". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı* (2021), 415-447.
- Varlık, Ali Ağa. *İslâmiyetin Özü ve Alevîlik-Bektaşîlik*. İstanbul: Can Yayınları, 2000.
- Yalçın, Alemdar - Yılmaz, Hacı. "Bir Ocağın Tarihi: Seyyid Hacı Ali Türâbî Ocağı'na Ait Yeni Bilgiler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 26 (2003), 83-120.
- Yalçınkaya, Ayhan. *Alevîlikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996.
- Yaman, Ali. *Alevîlikte Dedeler Ocakları*. İstanbul: Ufuk Matbaacılık, 1998.
- Yaman, Ali. "Alevîlerde Dedelik ve Dede Ocakları". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*. Ed. Ahmet Yaşar Ocak. 178-202. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Yaman, Mehmet. *Alevîlik İnanç-Edeb-Erkân*. İstanbul: Ufuk Reklamcılık ve Matbaacılık, 2001.
- Yeşilyurt, Temel. "Alevî-Bektaşîliğin İnanç Boyutu". *İslâmîyât* 6/3 (2003), 13-30.

-
- Yıldırım, Ahmet. "Alevî-Bektaşîlerin Dinin Temel Kaynaklarından Kur'ân ve Sünnete Bakışı". *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I*. Ed. Sempozyum Düzenleme Kurulu. 287-296. Isparta: SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005.
- Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Baskı, 2013.
- Yıldırım, Ahmet. "Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis". *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 4/2 (2018), 51-70.
- Yıldız, Harun. "Anadolu Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 30 (2004), 323-359.
- Yıldız, Harun. *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.
- Yılmaz, Hacı. "Sultân Şücaaddin Velî Zâviyesi ve Vakfına Ait Yeni Belgelere Bir Bakış". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 37 (2005), 7-47.
- Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı, 2017.